

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2015/7-8 szám

Tartalom

Villám

- [Hát csakugyan nem férnek el az emberek](#)
- [1914–1918 első harcosainak tapasztalata](#)

Emlékezet

- [John Keegan: Az első világháború](#)
- [Lukáts János: Tisztek – talonban](#)
- [Gallipoli](#)
- [Kaukázusi történet](#)
- [Ady Endre: Szegény Zuboly emlékének](#)
- [Ady Endre: A finom Péter](#)
- [A vasszékelyek szobra](#)
- [Román agresszió Magyarország ellen](#)

Déliab

- [Kassák Lajos: 1914-15](#)
- [Guy de Maupassant: Ordas anyó](#)
- [Lev Nyikolajevics Tolsztoj: Nyehljudov herceg feljegyzéseiből](#)
- [Kosztolányi Dezső: Pokol](#)
- [Bródy Sándor: Kaál Samu](#)
- [Ady Endre: Hajó a ködben](#)
- [Ady Endre: Esze Tamás komája](#)
- [Ady Endre: Catullus költő halála](#)
- [Ballai László: A tengernél](#)
- [Csáth Géza: Katonai behívó](#)
- [Ballai László: Magyar odüsszeia](#)

Húrok

- [A Szilágyságban olvassuk](#)

- [Nándi Mihály: Wagner és a pszichoanalízis](#)
  - [Nándi Mihály: Oktett](#)
-

Villám

Hát csakugyan nem férnek el az emberek

„Hát csakugyan nem férnek el az emberek ezen a gyönyörű világon, ez alatt a végtelen csillagos ég alatt? Az elbűvölő természet kellős közepén hogy maradhat meg az ember lelkében a harag, a bosszú érzése, vagy a magához hasonlók elpusztításának szenvedélye? Úgy tetszik, az ember szívéből minden rossznak el kellene vesnie a természettel, a szépség és a jóság e legközvetlenebb kifejezőjével való érintkezésben.”

Lev Nyikolajevics Tolsztoj

1914–1918 első harcosainak tapasztalata

„1914–1918 első harcosainak tapasztalata – a sebesülés vagy a halál valószínűsége, ami a körülményeket illeti, mocsokban és nyomorúságban – hamar az elkerülhetetlenség szintjére emelkedett. Hogyan találtak magukban elszántságot ezután a névtelen, megkülönböztethetetlenül szürke milliók – akiket a katonai pompa minden, a harcos életét hagyományosan elviselhetővé tevő, egyéni különbségtételt szolgáló apróságától megfosztottak – a küzdelem folytatásához, sőt ahhoz, hogy higgyenek a céljában? Merthogy megtalálták azt, az egyike a Nagy Háború tagadhatatlan tényeinek. Virágozott a bajtársiasság a nyugati és a keleti front földbe ásott városaiban, idegeneket kötött össze a legszorosabb testvériség szálaival, és az életre-halálra szóló vérségi kapcsolatok szintjére emelte a századhoz, a zászlóaljhoz, az üteghez és az ezredhez tartozás ideiglenes erkölcsi világcépén belüli lojalitást. A férfiak, akiket a lövészárkok kényszerítettek bensőséges viszonyba, a kölcsönös függés és az önfeláldozás sokkal erősebb kötelekeit vállalták, mint bármely, békében vagy jobb időkben kötött barátság keretében. Ez az első világháború végső rejtélye. Ha a benne működő szeretetet is ugyanúgy meg tudnánk érteni, mint a gyűlölködést, az emberi élet rejtélyének megismeréséhez jutnánk közelebb.”

Emlékezet

John Keegan: Az első világháború

Ha valaki egy 948 oldalas történeti munka elolvasásába fog, felkészül arra, hogy abban óhatatlanul lesznek olyan száraz, tudományos passzusok, amelyeken át kell rágnia magát a par excellence tudás megszerzése érdekében. De John Keegan *Az első világháború* című könyvében nincsenek ilyen részek, lehetetlen, mint egy bestseller. És ha a stílusa ennek megfelelően itt-ott pongyola is, az egyáltalán nem válik a közölt tények és a tényekből levont végkövetkeztetések rovására.

Keegan vérbeli hadtörténész, szívesen taglalja a fegyverezeti és a stratégiai kérdéseket és a csaták lefolyását, amelyek, ha meggondoljuk, általában meghatározzák a háborúk kimenetelét. Részletesen bemutatja a villámháborús Schliffen-tervet, rámutatva annak gyengéire, a győzelemhez szükséges létszámú hadtestek kiállításának kétségességére, a csapatok kellő sebességű mozgathatóságához szükséges úthálózat hiányára, valamint arra, hogy Anglia hadba lépésének lehetősége fel sem merült a nagy német konstruktőr fejében. Ugyanakkor széles panorámaképben mutatja be a korabeli Európa közös értékrendszerét, amely az oktatásban, a kultúrában és a művészetben testesült meg, egyszersmind azokban a nemzetközi szervezetekben, amelyek a tudományos és az üzleti élet összehangolására törekedtek, valamint azokban a törekvésekben, amelyek a munkajogi és az egészségügyi körülmények javítását célozták.

Az I. világháború kitörését sokféle okból szokták levezetni, az imperializmusból, a gyarmatok újrafelosztásának követeléséből, a német-angol flottaépítési versenyből, a francia revanstörekvésből, vagy éppen a sarajevói merényletből. Keegan rámutat, hogy a gomba módra szaporodó nemzetközi szervezetekből éppen azok hiányoztak, amelyek a háborút korlátozták volna. E téren úttörő jelentőségű kezdeményezésnek bizonyult II. Miklós cár azon 1899-es döntése, hogy nemzetközi konferenciát hív össze a fegyverkezési korlátozások életbeléptetésére, valamint egy olyan nemzetközi döntőbíróság megalapítására, amely rendezné az államok egymás közötti vitáit. A kortársak – és nem csak az orosz birodalom ellenségeinek, Németországnak és az Osztrák–Magyar Monarchiának a szakértői – e lépésben mindenekelőtt Oroszország katonai gyengeségének beismerését látták. A hágai bíróság végül is létrejött, ámde az esetleges konfliktusok résztvevői, ha nem jelentek meg önként a fórum előtt és nem vetették alá magukat a rendelkezéseinek, semmilyen módon nem voltak szankcionálhatók.

A nagy fejlődélméletek és a hosszú távú történelmi folyamatok kovácsaival ellentétben Keegan, a hadtörténész nem csak arra figyel fel, hogy a háborús válság kezelésére a korabeli

politikusok nem voltak alkalmasak, valamint hogy a modern háború pusztító potenciáljával a hadvezetőségek sem voltak tisztában, hanem megfejté az I. világháború kitörésének legvalószínűbb és megdöbbentően elszomorító okát. Az 1870-71-es porosz-francia háborút követően az európai nagyhatalmak vezérkarai – amelyek elérték az általános hadkötelezettség bevezetését – különböző támadó stratégiákat dolgoztak ki egymással szemben – amelyben kitüntetett szerep jutott a csapatok vasúton való szállításának – és amikor a Monarchia egy hónapi szerencsétlenkedés után végül is benyújtotta ultimátumát Szerbiának, egyszerűen beindultak a nemzetek egymás ellen kidolgozott mozgósítási stratégiái. És bár a németek nem tekintették casus bellinek a szarajevói merényletet az oroszok ellen, ha a cári csapatok mozgósítottak ellenük, nekik is lépniük kellett, ha viszont a II. Vilmos hadai teljes készenlétben álltak, erre a franciáknak is reagálniuk kellett, nehogy hátrányba kerüljenek a németekkel szemben, és így tovább...

(John Keegan: Az első világháború, Európa, 2010, Akadémiai, 2014)

Lukáts János: Tisztek – talonban

Markovits Rodion, szatmári-budapesti ügyvéd, szovjet komisszár, 1927-ben „kollektív riportregényét” megírta... A *Szibériai garnizon* – rossz indulás után – világsikeret futott be, Magyarországon és külföldön bestseller lett, a központi hatalmak és az antant országainak számos nyelvére lefordították, közöttük természetesen csehre és kínaira is, mivel e népek fia és (az utóbbiak) lányai szereplői a könyvnek. Szibéria és Rodion beszédtema lett. Aztán jött az *Aranyvonat*, jött *Az öreg partizán*, – mindkettő csúfos bukás. Az idő szaladt el Markovits fölött? Vagy inkább egyetlen alkalommal sikerült az olvasók valódi érdeklődését fölkeltenie és kielégítenie? Szibéria, a „nagy háború”, a hadifogság szinte minden családot érintett Európában, – a szovjet páncélvonat és aranykincs már kevésbé.

Azért érdemes volna egyszer végre végiggondolni valamit: a szovjet komisszár szerző a Monarchia tisztikarának meglehetősen szigorú látletét készítette el, és megjelenik mindez alig nyolc évvel a szovjet típusú magyarországi proletárdiktatúra bukása után. Mit megjelenik! A Genius kiadó direkt átkéri a vergődő kéziratot Kolozsvárról, és bombasikeret produkál abban az országban, amelyet a sajtószabadság elnyomásával szoktak vádolni ellenfelei, és az antidemokratikus tisztikar paradicsomának szoktak nevezni ellenségei.

Az író „saját történeteként” indul a könyv. A harmincas éveiben járó ügyvéd megélhetési gondokkal küzd Budapesten, valami vidéki állás elfogadását fontolgatja éppen, amikor kitör a háború. A nevesincs, nem is olyan fiatal férfi lelkesen köszönti a háborút, alig várja, hogy bevonulhasson, és esze ágában sincs ilyen-olyan ürügyekkel mentességet szerezni magának. A háború és a saját „hadba lépése” egyaránt evidencia számára, még ha tudja is, hogy családja

nehezebb helyzetbe kerül, amíg ő távol lesz (vidéken élő szüleihez költözteti asszonyát, gyermekét). A háborút sokan tartják evidenciának – a többiek számára, maguk inkább a hasznát akarják élvezni, mint hátországi ügyeskedők. Európában a napóleoni háborúk jelentették az 1914. évihez hasonló, kontinentális méretű hadi mozgást, éppen száz éve, ki emlékszik már arra. A naivság, a tapasztalatlanság és a lelkesedés a közemberek egy részéből oroszánokat farag, más részéből nyulakat csinál, de sokan gondolják, hogy egy kis személyes ügyeskedéssel megúszhatják az egészet. Hogy ez a háború birodalmak eltűnéséhez, határok átszabásához, népek széttépéséhez vezethet – mindegyre aligha gondol bárki is. Budapesten bizonyosan senki.

Névtelen hősről a maga szerénynél is szerényebb rangjával útnak indul tehát a hadak országútján, és annak rendje-módja szerint hamarosan fogságba is esik – több ezredmagával. Ettől kezdve sorsa az Oroszországban kialakított számos tiszti hadifogolytábor sorsával párhuzamosan alakul. A kortárs olvasó ezt még nem tehette, de az utókor emlékezője képtelen szabadulni a gondolattól, hogy a később kétes hírnévre vergődött gulágok korai előképét látja, csak éppen ellenkező előjellel. De még arra is gondol, hogy azok a későbbi gulágok (az 1930-as évektől az 1970-es évekig, vagy ki is tudja valójában: mettől meddig?) azért lettek olyan irtózatossak és túlpolitizáltak, mert ezek a korai hadifogolytáborok-városok, nos, ezek nem voltak olyanok. De ne vágjunk a dolgok elébe!

Egyetlen ki-bejáráttal ellátott fedezékrendszerbe vezényelnek több száz tisztet és több ezer legénységi állományút, a tisztek – miért-miért nem – arra számítanak, hogy a fegyvernyugvás perceiben, vagyis az ellenséges támadás előtt majd előtoppannak a fedezékekből és visszaszorítják a mit sem sejtő támadókat. Ebből persze nem lesz semmi, a fedezék szájánál egyszerre oroszok jelennek meg, és fogságba ejtik a tízszeres túlerőben lévő mindkét állománybelieket. Az ágyúk pedig közben még mindig dörögnek, ami – ugyebár – ellentmond a harcászati szabálykönyvben leírtaknak, ki hallott még ilyen slendriánságot, ilyen ellenséggel nem lehet harcolni! A tiszti állományúakat különválasztják a legénységeiktől, utóbbiak sorsáról valójában alig kapunk hírt a regényben, de hát a legtöbb hadifogság-regény úgyis a legénységi állományúak szörnyű sorsáról szól. Ez a könyv viszont a tiszti tábor(ok) életéről, ami korántsem olyan szörnyű. Vagy inkább: nem *úgy* szörnyű, mint a legénységié!

A fogságba esett tisztek számára (valójában minden fogoly számára!) megáll az idő, a fogságba esés pillanata állandósul és nyúlik végtelen (négy, öt, hat év) hosszúságúra. A fedezékekkel kapcsolatos ostoba méltatlankodás és valami rossz lelkiismeret furcsa szövődése vonul végig ettől kezdve egyforma mindennapjaikon. Elemzik, fogalmazzák és írják a tisztek végtelen változatossággal és mániás csökönyösséggel az igazoló jelentést (lehet, hogy nem ez a pontos terminus technicus militaris!), amelyben azt magyarázzák, miért vétkes személy szerint és testületileg a fogságba esésben, sőt, a szolgálati szabályzat betartásáért miért járna nekik egyenesen dicséret, amiért a támadók ágyúszavának megszűnésére vártak. Ugyanennek a szabályzatnak a szellemében számítják ki, hogy ha nem esnek fogságba, mennyi időnként emelkednék rendfokozatuk és ezzel együtt járandóságuk, s föltételezett előmenetelük ideje elérkezvén, a magasabb fokozat strátfjait is fölvarrják egyenruhájukra (illetve fölvarratják tisztiszolgáikkal). A megnövekedett (holdbéli) járandóságra természetesen hitel is kapható, amelyet majd odahaza, vagy az otthon maradottnak kell (illik) törleszteni. Aki pedig vét(eni merészelve) a szolgálati szabályzat vagy az íratlan tiszti szabályzat ellen, annak (ma úgy mondanánk: a káderlapjára) szigorúan felróják a vétséget, hazatérve pedig majd megnézheti magát a vétő a méltatlan viselkedésért. Sőt, a helyszíni elégtétel lehetősége is adott, hiszen egy tiszti hadifogolytáborban

mindenki „in being” párbajképes – az a tény senkit sem zavar, hogy a fegyvereket fogságba eséskor a fogva tartók kezéhez át kellett adniuk.

Az utókor olvasója ámulva olvassa mindezt, időnként akár komédiának is hajlandó nézni a leírtakat – pedig nem jól teszi. A katonatiszti világ a maga hierarchiájával, zártságával, sajátos férfi-logikájával ugyanúgy évezredes hagyományra (és megtartó hagyományra!) tekint vissza, mint az egyház, a börtön, a tengerészet, az iskola. E zárt rendszer külsőségeit csak a kívülálló találja tartalmatlan furcsaságnak. Az angol gyarmati hadsereg vagy a francia idegenlégió tisztjei ugyanilyen formai szigorúsággal és szabályzati logikával bástyázzák körül magukat. Vagy másmilyenek ismerjük a történelemből és a kortársi leírásokból a német katonai szellemet, esetleg – ha készült egyáltalán ilyesmiről följegyzés – a szovjet, vagy bármilyen más nagyhatalmi katonaság zárt világát? Vagy idézzük föl Buzzati *Tatárpusztáját*, az olasz garnizonok tiszt közösségét!

Mindezek azonban – vethetné ellen az okvetetlenkedő olvasó – az aktív hadviselésben résztvevőkre, vagy a nyugállományú tisztekre vonatkozó ismeretek, nem pedig a hadifogság állapotába kerültekre. Nos, a fogságba esett tiszt továbbra is tiszt marad mentalitásában, viselkedésében és környezetéhez való viszonyában, tiszt fogolytáborban is emiatt tartják, az ellenség tehát hasonlóképpen a „megkülönböztetett” ellenséget látja benne. (Mindaddig persze, amikor éppen tiszt rangját fordítják ellene a korábbi „pozitív megkülönböztetők”, mint történt ez a szovjethatalom radikalizálódása során!) Sőt, a hadi cselekményekben való részvétel híján, e testületi külsőségek és formaságok értéke csak fölerősödik, a szabályzat előírásaihoz való (időnként látszólag oktan) ragaszkodás segíti megőrizni a hadifogoly tartását, emberi méltóságát.

Oroszország tiszt hadifogolytáborában az Osztrák-Magyar Monarchia tisztjein kívül német birodalmi tiszteket is őriztek, szép számmal. Markovits Rodion keveset foglalkozik velük, s ha ír, valamiféle hideg idegenséggel szól róluk, mint akik már szinte embertelen következetességgel ragaszkodtak a saját szolgálati szabályzatukhoz (amely azért olyan nagyon nem különbözött az osztrák–magyartól!). A Monarchia tisztjei bizalmatlansággal és irigységgel, némi lekezeléssel méregették mindvégig a velük közös táborban, de tőlük csillagászati távolságban élő német tiszteket, sok közülük nem volt, mert nem is lehetett hozzájuk. A német tisztek végül is – írja Markovits – jobb állapotban éltek túl a hadifogságot, körülményeiket kedvezőbbre tudták fordítani, beosztóbban és okosabban kihasználni. Mindez kimondatlanul is a fogságban megőrzött „vasfegyelem” javára írandó! – sugallja Rodion. (Hogy a Wehrmacht hadvezetés bizalmatlansággal és némi lenézéssel volt a II. világháború idején a magyar tisztikar iránt, talán éppen a húsz évvel korábbi, hadifogságbeli összezártságból és egymás alapos megismeréséből is táplálkozott.)

Markovits Rodion, vagy inkább a nevesincs, túlkoros hadapród valamelyest valóban idegenkedve nézi a tiszt virtus (virtsaft) sajátosságait, elsősorban azért, mivel maga sem járatos ezekben. Egy sor különbséget maga is elítél, egy sor más lehetőséggel evidenciaként él, mivel maga is e tiszt réteg tagjának tekinti magát. Hogy olyasfajta szembenállást tanúsítana, vagy éreztetne, amit ma szívesen magyarázunk bele, vagy olvasunk ki belőle, minderről szó sincsen. Markovits nem volt hivatásos tiszt, a szolgálati szabályzaton kívül mást is olvasott, szemhatára is bővebb és többirányú volt (jogi képzettségét fogolytársai is igénybe vették), sorsa gyaníthatóan csak a hadifogoly lét egy pontján túl sodorta az alakuló szovjethatalomhoz.

A Szibériai garnizon 1927-ben jelent meg, a megírás ideje tehát az első világháború és a

Tanácsköztársaság, sőt a trianoni országdarabolást követő időszakra esett. Olyankorra, amikor a háború tiszti szokásai, mentalitása, az osztrák-magyar fegyverbarátság frazeológiája már nyilvánvalóan egy letűnt történelmi korszak kelléktárába került át. Markovits azonban képes „megállni”, hogy egyetlen tényezővel sem érzékelteti a cselekmény idejéhez képest bekövetkezett jövőt, egyetlen szóval nem érezteti a párbaj, az igazoló jelentés nagyfokú anakronizmusát, már a maga pillanatában is időszerűtlen voltát. A hadifogságot kísérő és követő történelmi, társadalmi, politikai eseményekre hasonlóképp egyetlen szó utalás sem történik. A tiszti szellem úgy tartja egyedül elképzelhetőnek, hogy a fogság mielőbb véget ér, a tisztek hazatérnek, igazolják fogságuk történetét, majd ismét átveszik egységeik vezetését, s győzelemre viszik a szövetséges osztrák-magyar-német-török fegyvereket. Amire – ugyebár – minden esélyük megvan, mivel okosabbak lettek a fogságba esés hadi tapasztalatával, sőt az ellenség hátszágát is megismerték. S ha mégsem így esnek a dolgok, annak csak egyetlen oka lehet, hogy Oroszország addigra kapitulál, aminek 1917-től egyre több jele mutatkozik. A tájékoztatástól elzárt hadifoglyok – ismerje be az utókor olvasója – nem is gondolkodhatnak nagyon másként. Az már az induló XX. század makrancos történelmén múlt, hogy az események nem az ő logikájuk szerint alakultak.

Már 1914 őszén megindul kelet felé a fogolyszállítmány, rendben és kulturáltan. De miért is történe mindez másként: orosz *tisztek* társalognak magyar *tisztekekkel* (többnyire franciául), a tisztek napi járandósága elképesztően magas (a fogoly tisztek napi 51 cári rubel fizetést kapnak), az ellátás mineműségére egy adalék: a tisztek maguk hordatják a maguk megrendelte ebédet a vendéglőből. A volgai hajóutazás, a barátságos kisváros a folyóparton – mindez inkább kedélyes majálisra emlékeztet. Szabadon járhatnak a városban, s ha mégsem teszik, az is csak a szabályzat miatt van (értsd: ne barátokozunk az ellenséggel!). Amikor idővel továbbszállítják őket, a helyőrség orosz ezredese megkönnyezi az „ellenség urakat”, a kisváros népe a folyóparton kendőt lobogtat. (A magyar olvasónak a János vitéz jut eszébe, ahol ezt olvashatja: „Induláskor gyakran sírtak a leányok”, de hát az csak egy kimódolt csacska népmese – mondhatnánk.)

A transz-szibériai vasúton a fogolyszállítmány vonatkoztatása ismét valamiféle jutalomutazásra emlékeztet, a rangidős tiszt ismét azon háborog, hogy „a tiszt urak ne érezzék már olyan jól magukat”, ne intsék oda minden állomáson a kvaszárust és a pirogsütőt. A jobbágyorsból alig egy félszázada kinőtt, többnyire fából épült orosz városok, mint „gyöngyfüzér húzódnak a vasút mellett”: széles utcák, ízléses épületek, villamosközlekedés – a fogoly katonatiszt (és az olvasó) alig hisz a szemének. És közben megvan a véleménye Verne Gyuláról, aki a Sztrogoff Mihályban porba-sárba ragadt, rablóbandáktól megfélemlített, kulturálatlan ázsiai csürhének mutatta be Szibériát. A távolság azért némiképp átfesti a dolgokat: Oroszországnak ebben a déli (s egyre inkább dél-keleti) részében béke van és jólét, saját katonát se igen láttak, ellenséget még annyira sem. Mindehhez 1915-öt írnak, később nem lesz ez így! 1914-ben Oroszország a világ egyik legnagyobb gabona exportőre volt. Amint a vonat áthalad az Ural hegység gerincén, a foglyok integetnek az Európa-Ázsia feliratot viselő oszlopnak.

A fogolyszállítmány túl Irkutzkon, már az orosz-kínai határvidéken „ér földet”, a közeli nagyváros Habarovszk. Időnként mód nyílik, hogy bejussanak „a városba”, ahol nyüzsgést, fényt és gazdagságot érzékelnek az európai kultúrától eltelt osztrák-magyar tisztek. Japánul tanulnak, az új szellemi orientáció, vagy még inkább a szökés gondolata hajtja őket. A tábor vezérkara tiszthez méltatlannak ítéli, és szigorúan megtiltja az efféle gondolatokat. Hasonlóképpen rosszallja azokat az izgágákat, akik a tábori beszállítókkal hordókba rejtett kínai lányokat csempésztetnek a fogolytáborba, ez is méltatlan, ez is tilalmas dolog, még ha némiképp magyarázható is – ilyen

hosszú bezártság után...

A „habarovszki névtelen” itt, az Usszuri folyó partján váratlanul legénységi állományú foglyokkal találkozik, és a találkozás iszonyú hatással van rá. A testi-lelki leromlás elrettentő képeit festi ezekről a velük együtt fogságba jutott szerencsétlenekről, akiknek a helyzete és megbecsülése mélyen az ő tisztisorsuk alatt van, némelyikük az állati viselkedés és a téboly szintjére süllyedt. A táborvezetés azonban erre a riasztó figyelmeztetésre is „rosszul” (önmaga szerint az egyetlen lehetséges módon) reagál: jelzésként megírják haza a Hadügy-minisztériumnak, hogy tegyenek diplomáciai lépéseket a legénységek érdekében. A felszisszenés elég nagy, a táborvezetés ímmel-ámmal beleegyezik segélyalap felállításába, amely azért se túlságosan publikus, se túlságosan nagy összegű ne legyen. A tiszt persze törődjék a legénységekkel, de nem kell az ilyesmit túlzásba vinni. (Markovits Rodion ekkor találkozott először fogoly legénységi állományúakkal, ezért sorsukat egészen riasztónak írja le. A találkozás véletlen, egyszeri és felületes, már szinte egzotikus a nyomor, ahogy Markovits leírja, ezt aligha élhetnék túl százezernyi. És valamiképp a józan ész ellen szól, hogy a gáláns tisztisorsú fogolytábor árnyékában ennyire elnyomorodott volna „a másik” tábor. Azt a logikus következtetést sem teszi meg Markovits Rodion, hogy ezek az állati sorban tartott legénységek aligha lesznek még egyszer hadra foghatók, sőt inkább szembe fordulnak a tisztis világgal, akikkel még fogoly mivoltukban is kivételeznek, ők maguk helyette inkább egy radikálisan új társadalom szolgálatába szegődnek. Amiképpen történt is hamarosan, hiszen ekkor már 1916-ot írtak Szibériában is, még ha tizenegynéhány nappal el is voltak maradva a világtól.)

Történik azonban valami, ami alaposan felbolygatja a kedélyeket, átszabja a foglyok hétköznapijait és éjszakáit, és ami egyáltalán nem a szolgálati szabályzat szellemében történik. Ez pedig a hadifogoly-színház létrejötte, előadásai és fürgeteges sikere. A frontszínház minden háborúban a siker-történetek közé tartozik, a „mi foglyaink” napjait azonban nem edesítik meg a frontra leruccanó primadonnák és szubrettek, ezekről a „múlhatatlan kellékekről” a foglyoknak maguknak kell gondoskodniuk. És a szibériai garnizon tisztjei olyan grófnék és táncosnők, olyan midinettek, olyan szigorú és laza erkölcsű hölgyek lesznek, hogy maguk is csak hüledeznek rajta. Nemcsak a játék és a humor iránti vágy, nemcsak az unaloműzés tör ki belőlük elemi erővel, de az évek óta oly keservesen hiányolt női társaságot akarják látni és élvezni maguk körül. A táborvezetés tudja: most engedni kell, és a hadifogolytáborban már szinte „elszabadulnak az indulatok”, egyesek tökéletesen beleélik magukat női szerepükbe, mások dühödt udvarlásba kezdenek, féltékenységek és hűtlenségek esnek, az összezárt férfiközösségek réme természetesen itt is fölüti a fejét, Markovits ügyes mértéktartással sejteti és keni el a tüneteket.

A garnizon mindennapjai egyébként a fogolytábor szűkös eseményei szerint telnek. Nézeteik helyességéről győzi meg őket a vöröskeresztes grófnő látogatása, aki biztosítja a foglyokat, hogy „odafent” számon tartják szenvedéseiket, és helytállásukat méltányolni fogják – bár ő maga csak közös kérvényüket viszi haza, magánleveleiket elhárítja. A király haláláról már néhány nap múlva értesülnek – természetesen az orosz újságokból, az uralkodót meg is gyászolják méltó módon. Aztán 1917 tavaszán kitör a forradalom – és a helyzet kezd megváltozni. Meggondolatlan ifjoncok (vagyis alacsonyabb rangú tiszték, tartalékosok és hasonló elemek), vagy közülük néhányan elkezdnek Kerenszkijnek „drukkolni”, vagyis a forradalommal szimpatizálni, mondván: ez a központi hatalmak számára kedvezően alakíthatja a hadi helyzetet. Az idősebb és magasabb rangú tiszték kioktatják őket: a lázadás még sose vezetett jóra, ez a zavaros fejű Lenin (vagy minek hívják?!), akit a németek a saját országukon át, lepecsételt vagonban csempészték be

Oroszországba, aligha hozhat jót. A breszt-litovszki békekötésről is időben értesülnek, és ekkor már ismét katonák lesznek a hadifoglyokból, ízig-vérig a Monarchia és a császár katonái, akik nem haza készülnek, hanem az újabb hadműveletre. A történelem mintha sorozatosan őket igazolná: a hűbériséget közeli emlékei közt őrző Oroszországban még ellenségnek lenni is jó, a tisztet megbecsülik, de hát sajnós „önök pillanatnyilag foglyok, tiszt urak!”

És indulás haza – váratlanul, a lazulás és a bomlás jelei közepette. A garnizon tiszti vezetői maguk sem tudják, mire fordítsák figyelmüket: hogy a hazatérés mielőbb megtörténjék, vagy hogy a rend föl ne bomoljék. Inkább az utóbbira! Hogy aztán a rend talaján újra hadrendbe állhassanak. És ami négy-öt éve gördülékenyen és kedélyesen történt kelet felé, most nyugat felé ismétlődik meg – hisztériásan és bizalmatlanul. Menni vagy maradni? Újra keresztül Szibérián, vagy inkább Mandzsúria és Japán felé? A tábori vezérkar ideges, de még tartja a rendet. És semmit sem tud a legénységeikről, és semmit sem tehet értük. Na, persze, aggodalom is szól ebből a bizonytalanságból, de most már a jogos kérdés: hogyan lesznek újra hadra foghatók, ha meglazul, ha felbomlik a rend.

És a Szibéria vasútvonalain hazainduló tisztek hamarosan szembesülnek a megváltozott történelemmel: hol van már az őket megkönnyező, kedélyes városparancsnok, sőt, hol van a cárt trónjáról lebeszélő Kerenszkij (II. Miklós magától mondott le, nem is bocsátotta meg neki a rá fölesküdt tízmilliós hadsereg tisztikar!). Helyettük mások állnak a fölfegyverzett egységek élén, volt közlegények, altisztek, vagy egyszerűen a politikai életből katonává „kiküldött” komisszárok. Fegyverrel és elszántsággal, valami újfajta fegyelemmel, aminek nem sok köze van a korábbihoz, a szabályzatban leírtakhoz. És a Monarchia tisztjei hamarosan megtudják, hogy csak *volt* Monarchia, csak *volt* Hadügyminisztérium, nincs diplomáciai fellépés, nincs diplomácia sem, fellépésről nem is szólva. De van csehszlovák légió (mi az, hogy csehszlovák? Még Markovits is cseh-tótnak nevezi, hát, ha egyszer így mondták magyarul!), amely nem átallotta fegyvereit megőrizve felajánlani szembefordulását a Monarchiával, hogy minél nagyobb darabot haraphasson ki belőle, amely nem átallott jogot formálni arra, hogy a felvidéki születésű magyarországiakat besorozza saját egységeibe. Akiket négy-öt éven keresztül nem a katonai szabályzat paragrafusainak a rágása és mondvacsinált becsületbíróságok működtetése foglalkoztatott a fogságban, hanem új ország alapításának a gondolata és előkészítése... Nem, a szibériai garnizon tisztjei mindebből semmit sem értenek. Az ő becsületük tiszta – tiszta és steril.

A hazafelé tartó tiszti különítményt feltartóztatják, először valamivel Irkutzk után, aztán pedig már a Volga partján. Markovits alacsony rangja, Habarovszkban gyökerező ismeretsége és nyilvánvaló rokonszenve okán kerül kapcsolatba a vasútvonalat ellenőrző vörös egységekkel. Bátorságának, ügyességének köszönhető, hogy az első „találkozást” ép bőrrel úszta meg a szállítmány, amelynek parancsnokául Markovitsot jelölik ki a vörösök (illetve csak vele hajlandók szóba állni). A Volgánál azonban harcok dúlnak, itt már a vörösök nem kockáztathatják, hogy ellenséges tisztek csapatával (meg egy vasúti szerelvényel) erősítsék esetleg a fehérek hadseregét: a századosnál magasabb rangú tiszteket visszafordítják. A tisztek és Markovits Rodion sorsa itt gyaníthatóan kettéválik, a tisztek sorsa elvész a történelem hullámverésében, Markovits pedig megkezdi politikai karrierjét. Ami a regényben ezután történik, azt Markovits bizonyosan nem személyesen élte át, hanem hallomásból írta meg és fejezte be könyvét – ezt a feltételezést a hirtelen színvonalas és alátámasztani látszik.

A krasznojarszki hadifogolyvárosban több tízezer német-magyar-osztrák fogoly zsúfolódott

össze, és tengette életét a politikailag megváltozott, hadszíntérré vált Oroszországban. Amíg a szerencsés hadifogoly szállítmányok már 1918 tavaszán hazatérhettek, ők még évekig sínylődtek – immár valóban embertelen körülmények között – ebben a szibériai halálgyárban. A nyomor, a gyűlölet és az ügyeskedés hármasságának kitéve, a háború és a béke határmezsgyéjén nagyon mélyre süllyedtek a reménytelenségbe. Amíg azonban a szibériai garnizon életkörülményeiről, a benne résztvevők mentalitásáról a szemtanú hitelességével szól Markovits, erről a földi pokolról csak elnagyolt, fakó képet ad, amelyet hallomásból szerzett történetekkel díszít, kevés eredménnyel. Kár!

A „kollektív riportregény” azt jelenti Markovitsnál, hogy könyvének nincsen „hőse”, de még szereplői sincsenek. Események vannak, jól körülírt és érzékletesen, némelykor hangulatosan bemutatott események. Időnként vannak hozzárendelt nevek, akiket azonban semmiféle jellemvonással nem egyénít. Nyilvánvalóan ezt is akarja tenni, mivel a sajátos körülmények között a név, a személyiség elfakul, az eseményeket sem a személyes akarat vagy konfliktus mozgatja, hanem a történelmi körülmények, amelyekben a szereplők tetszés szerint kicserélhetőek. Aki a szibériai garnizon légkörét képes elfogadni, annak számára ez természetes megoldásnak tűnik, nem őriz meg egyetlen arcot vagy nevet sem, az egész könyv, az egész környezet hangulatát azonban bizonyosan hitelesnek fogja találni.

* * *

Markovits Rodion a Szibériai garnizon 37. fejezetében írja az alábbiakat: „Különös dolgokat meséltek a foglyok. Berezovka mellett... van két kis magyar falu Szibériában. Már negyvennyolcban is idehozták a foglyokat az oroszok, vagy legalább is ide került közülük néhány. A nagyapáiktól tudták, hogy három és fél évig gyalogoltak, amíg a mostani telepre értek. Ma is tudnak magyarul...

...vajon nem került-e hadifogságba Petőfi Sándor is, és nem él-e valahol. Nagyon szép, hogy Andrásfálván, Berezovka mellett még mindig él a nagy idők két tanúja. És szép a lelkesedés. De nem tűnik-e fel nektek, hogy negyvennyolc óta még mindig nem vitték haza a hadifoglyokat? Hogy a nyugalmas békenapokban sem gondolt senki arra, mit csinálnak negyvennyolcas hőseink Szibériában. Szeretném tudni, ha ezekről is megfeledkeztek, vajon mi lesz a mi sorsunk?...

Kínosan fészkelődünk. Itt felejtették a nagy idők tanúit. Mindenféle intézmény és megmozdulás volt, de vannak Szibériában katonák, akik hadifogságuk hatvanadik évét ülik. Akiket a piski csatában fogtak el. Olyanok is vannak.

Itt hagyták a negyvennyolcas hőseket. Itt hagyták Petőfi Sándort.”

* * *

Vajon kinek lett volna a kötelessége és az érdeke, hogy 1849 után „diplomáciai úton” lépéseket tegyen az elhurcolt honvédek földérítésére és hazahozatalára? Haynaunak, Ferenc Józsefnek?... A

negyvennyolcasok közül még kettő tehát élt 1915-ben, a többinek az emlékét utódaik és a magyar falunév őrizte, amelyet maguk alapítottak (Andrásfalva). Hogy az első világháború tiszti és legénységi állományú foglyai közül hányan maradtak Szibéria-szerte, ma már aligha megmondható.

A II. világháború után ötven évvel még került haza magyar hadifogoly Oroszországból. Tamás András a neve. Vajon kinek lett volna a kötelessége és az érdeke, hogy 1945 után „diplomáciai úton” lépéseket tegyen az elhurcolt honvédek földerítésére és hazahozatalára? Rákosinak, Kádár Jánosnak?

Tamás András nem magyar nevű falut alapított Oroszországban, nem is hadifogoly-táborban őrizték, őt egy fél évszázadra a bolondokházába zárták. És az emberek sok mindent beszélnek: hogy még mindig kifogyhatatlan, és a mai napig sem szűnt meg a szibériai garnizon...!

Gallipoli

Amikor 1914. október 29-én Törökország csatlakozott a központi hatalmakhoz, a nyugati és a keleti fronton egyaránt lövészárokharcba merevedett háborút az angol és a francia hadvezetés a Földközi-tenger felől indított offenzívával kívánta eldönteni. A Hellész-foknál (Teke-fok) ugyanis, valamint szemközt az ázsiai oldalon Klini-kaiénál és a szorost őrző Gallipolinál (Gelibolu) középkori vagy még régebbi falak és tornyok álltak. Az antant hadvezetőség ugyan tájékozódott arról, hogy a törökök könnyen mozgatható tarackos ütegeket vezényeltek a térségbe, és aknamezőket is telepítettek a Dardanellák vizeibe. Mindennek ellenére úgy vélték, hogy a tengeri utat megtisztító aknakereső hajók mögött előrenyomuló csatahajók szétlövik a török ütegeket, megnyitják a szorost, és utat vágnak a Márvány-tengerre és Isztambulba.

Az 1915. február 19-én indított haditengerészeti akció szenzációs politikai eredménnyel járt. Görögország felajánlotta, hogy hadserege egy részével részt vesz a hadjáratban, a bolgárok megszakították a tárgyalásokat Németországgal, az oroszok azt a szándékukat sejtették, hogy a Boszporusz felől megtámadják Isztambul, az olaszok pedig – akik akkor egyébként az Osztrák–Magyar Monarchia szövetségesei voltak – hirtelen nagy készséget mutattak az antanthez való csatlakozásra. Csakhogy a bombazápor alig okozott kárt a török védművekben, és a Királyi Tengerészgyalogság február végén több ponton végrehajtott partraszállása, bár nemigen ütközött török ellenállásba, csakugyan hatástalannak bizonyult. Február 25-én Carden tengernagy újrakezdte ugyan az erődök lövetését, de nem jutott messzebb a Dardanellák bejáratánál. Március 5-én a Kumkale ősrégi erődjét támadó királyi tengerészgyalogos különítmény súlyos emberveszteséget szenvedett – eredménytelenül. A török védők elszántabbak voltak, mint amilyenek gondolták őket, ágyúikat vagy túl erős falak védték, vagy azok túl mozgékonyak voltak ahhoz, hogy könnyen kilőjék őket, az aknamezőket pedig túl sűrűre telepítették ahhoz,

hogy a sebtében összeszedett vonóhálós halászgőzösökből szervezett aknakereső flottilla utat nyisson rajtuk.

Tehát e lebecsült frontszakaszon is nagy előretörésre volt szükség. Március 18-án tizennyolc, három vonalba rendezett csatahajó – tizenkét brit és négy francia, zömükben pre-dreadnoughtokkal, de köztük az *Inflexible* csatacirkálóval és a majdnem pótolhatatlan super-dreadnoughttal, a *Queen Elizabeth*-tel – teljes gőzzel előreindult. Előttük aknakeresők rajai jártak, és több flottillányi cirkáló és romboló kísérte őket. Délelőtt 11.30 és délután kettő között a flotta majdnem egy mérföldet haladt előre, haladása közben – úgy tűnt – leküzdve minden egyes helyhez kötött és mozgékony üteget. „Délután 2-re a helyzet roppant kritikussá vált – jelentették a védők török vezérkarnak. – Minden telefonvezetéket elváltak, egyes ágyúkat kilőttek, másokat betemettek... ennek következtében a védelem tüze jelentősen lanyhult.” Majd hirtelen a *Bouvet* régi francia csatahajó lassított, hogy előreengedje az aknakeresőket, amikor váratlanul belső robbanás történt rajta, és teljes személyzetével együtt elsüllyedt. A flotta aggódó parancsnoka, de Robeck tengernagy egy rögzített parti vetőcsőből indított torpedót vélt az eset okának. Később kiderült, hogy március 7-én éjjel egy kis török gőzös a parttal párhuzamosan egy sor aknát telepített, amelyek észrevétlenek maradtak. A robbanást követő zűrzavarban az aknakeresők kezdtek a hadihajók alakzatán át meghátrálni, és ahogy a flotta manőverezett, megrongálódott az öreg *Irresistible* csatahajó is, és kivált a vonalból. Az *Oceanon*, e szintén régi csatahajón is belső robbanás történt, majd röviddel ez után a francia *Suffren* pre-dreadnoughtot rongálta meg súlyosan egy felülről meredeken becsapódó gránát. Mivel a *Gaulois* és a korszerű *Inflexible* csatacirkáló már korábban megsérült, de Robeck most azzal szembesült, hogy csatahajóflottája harmada harcképtelenné vált. A nap végére az *Ocean* és az *Irresistible* is elsüllyedt. A *Suffren* és a *Gaulois* kiesett a csatasorból, valamint az *Agamemnon*, a *Lord Nelson* és a *Charlemagne* is megrongálódott. Amikor besötétedett, de Robeck visszavonta flottáját. A szorosban lerakott tíz sor akna a helyén maradt, és a parti ütegek döntő többsége, bár nehézgránátjából kifogyva, megőrizte lövegeit.

Március 22-re, amikor de Robeck tengernagy a *Queen Elizabeth* fedélzetén találkozott Sir Ian Hamilton tábornokkal, a bevetésre váró szárazföldi haderő kinevezett parancsnokával, megtárgyalni, vajon megpróbálják-e újra az előretörést hadihajókkal a szoros felé, gyorsan megegyeztek abban, hogy ez erős különítmények partra szállítása nélkül lehetetlen. A 373 lehorgonyzott akna és a partról lőtt nehéztüzérségi tűz gyilkos kombinációt alkotott. Míg a tüzelőállásukba beépített nagyobb török ágyúkat bemérhették, és tűz alá vehették, a mozgékony ütegek odébb települhettek új állásba, mihelyt azonosították, honnan lőnek, s onnan ismét tűz alá vehették a sérülékeny aknakereső hajókat. A harcászati megoldás a mozgékony ütegeket leküzdeni képes katonaság partra tételében rejlett.

A Földközi-tengeri Expedíciós Haderő – ahogyan Hamilton hadműveleti különítményét ekkor nevezték – felderítő szolgálata úgy becsülte, a törökök 170 000 katonával rendelkeznek a Dardanellák körül. Ez túlzó sejtés volt. Limán von Sanders, a törökök német parancsnoka hat gyenge hadosztályba szervezve 84 000 katonával őrzött 150 mérföldnyi (241 km) tengerpartot. Mivel azonban a Földközi-tengeri Expedíciós Haderő csak öt antanthadosztálynyi katonaságból állt – a brit 29.-ből, a Királyi Haditengerészetiből, az 1. ausztrálból, az Ausztráliai és Új-zélandi Hadtestből (Australian and New-Zealand Army Corps – ANZAC), valamint a hadosztálynyi létszámú francia Keleti Expedíciós Hadtestből (Corps expéditionnaire d’Orient) mindegyikre a hídfők biztosításánál várt feladat, még akkor is, ha a törökök a valóságosnál is gyengébbek lettek

volna. A gyakorlatban már a legelején eldöntötték, hogy valamennyi hadosztályt harcra vetik. A közeli Lémnosz görög sziget Mudrosz-öblében sebtében berendezett támaszponton a lehető leggyorsabban be kellett hajózni, majd partra kellett tenni őket. A március 22-i haditengerészeti vereség és után végül április 25-én végrehajtott partraszállás között eltelt hónapban rendkívüli rögtönzést valósítottak meg. Mudroszt megtöltötték készletekkel, szállítóhajó-flottát vontak össze, és csónakok, valamint sebtében kialakított partra szállító naszádok sokaságát szedték össze és készítették fel a csapatok szállítására a hajók és a part között.

A haditervet a török harcrendre vonatkozó szilárd felderítési információ hiányában spekulációkra alapozták azon helyek kiválasztását, ahol a partraszállás a legkisebb ellenállásba ütközhetett. Nagy kísértést jelentett az ázsiai oldal, mert ott a part sík - a közelben vezet a szárazföld belseje felé Trója széljárta síkja de Kitchener eltiltotta Hamiltont ettől a megoldástól azon okból, hogy egy olyan kicsiny sereget, mint a tábornoké, túl könnyen elnyelhet a török hátszág végtelen térsége. Ennélfogva a szoros legszűkebb szakaszánál épített kisvárosról a Gallipoli (Gelibolu) nevet kapott európai félszigetet kellett kiválasztani, noha e hosszan elnyúló félsziget terepviszonyai nehézségeket okoztak. A keskenyre szűkülő középrész Bulaimál (Ari Burun), negyvenmérföldnyire (64,4 km) a Hellész-fok hegyormától, sík partszakaszokat kínált a földközi-tengeri oldalon, és azt a lehetőséget, hogy elvághatják az összes délebbre álló török csapattestet. A törökök azonban itt áthatolhatatlannak látszó drótakadályokkal borították a parti sávot. A félsziget tenger felőli oldalát a többi partszakaszon általában meredek sziklafalak határolták. Egyetlenegy helyen találtak még egy kihajózásra alkalmas partszakaszt, amelyet az Ausztrál és Új-Zélandi Hadtest (ANZAC) kapott meg. További lehetőségként csak maga a Hellész-fok kínálkozott, ahol csekély kiterjedésű és mélységű partszakaszok láncolata található, amelyekről elviselhető meredekségű lejtőkön lehet feljutni a fok tetejére. Mivel minden irányból fedezhette tűzzel a partközeiben tartózkodó flotta, a Hellész-fokot választották a 29. hadosztály hadműveleti célpontjának. A Királyi Haditengerészeti Hadosztálynak nem kellett azonnal partra szállnia, hanem figyelemelterelő demonstrációt kellett végeznie Bulair előtt, hogy elvonja a török erősítéseket a Hellész-fok térségéből, miközben a franciák az ázsiai part előtt kellett ugyanezt cselekszik Trója közelében Kumkalénál, hogy majd később a brit 29. hadosztály mellett szálljanak partra. A Hellész-foknál öt partszakaszt választottak ki, és az Y, X, W, V és S jelzést adták nekik. Az Y hárommérföldnyire (4,8 km) húzódott a foktól a földközi-tengeri oldalon, az S benn a Dardanellákban, az X, a W és a V a fok alatt.

Utólag visszatekintve jól látható, hogy Hamilton terve eleve nem válhatott be, ahogy egyetlen másik terv sem – legalábbis a tábornok rendelkezésére álló erővel. Ha elfoglalják a félsziget csúcsát, a szorost elzáró aknamezők alatt, attól az aknamezők még mindig a török ütegek fedezete alatt maradnak. Az ázsiai oldalon végzett partraszállás hasonlóan hatástalannak bizonyult volna, s ugyanakkor a partra tett csapatok nagyon sebezhető helyzetbe kerültek volna, sőt még a Szuvla-öbölben, Bulair alatt végrehajtott sikeres partraszállás is nemcsak épségben hagyta volna a Szuvla és a Hellész-fok között álló török alakulatokat, de olyan pozícióban is, ahol könnyen kaphattak anyagi utánpótlási és erősítést a szoroson át. Az egyetlen bizonyosan sikert hozó haditerv kellően nagy csoportosítás bevetését igényelte volna ahhoz, hogy annak egységei egyszerre szálljanak parira és foglalják el szilárdan Bulairt, a Hellész-fokot és az ázsiai partvidéket. Ilyen csoportosítás azonban nem állt rendelkezésre, hiszen az antant vezérkar úgy tervezett jelentős eredményt elérni, hogy közben nem von el erőket a nyugati frontról. Éppen ezért Hamilton egyetlen reménye a sikerre alapvetően tehermentesítő jellegű feladatának végrehajtása

során abban rejlett, ha a törökök tévesen szervezik meg reagálásukat a partraszállásokra! A meglepetés azonban kizárt volt, hiszen a haditengerészeti offenzíva már felhívta a védők figyelmét az antanthatalmak érdeklődésére Gallipoli iránt, és ők a fenyegetett partszakaszokra fölülről lenéző lövészárkok ásására használták a flotta visszavonulását követő hónapot.

A 29. hadosztály és az ANZAC katonái, bármennyire is különböztek egymástól, egyaránt sikerre számítottak. A 29. hadosztály legénységi állományát a háború előtti hadsereg hivatásos katonái alkották, napbarnított „Tommy Atkins”-ek abból a típusból, amelyet Kipling ismert, akiket a tengerentúli helyőrségekből szedtek össze franciaországi szolgálatra, de azután mégis Egyiptomba szállították őket, arra az esetre, ha csapatokra lenne szükség Gallipolinál. Az ANZAC katonái, akik úton Európába átmenetileg állomásoztak Egyiptomban, polgárkatonák voltak, a világ legkiterjedtebb milíciarendszerének termékei, amely iskolai éve elejétől kezdve minden hímnemű állampolgárt kiképzett a katonai szolgálatra, és minden alkalmas felnőtt férfit besorozott a lakóhelye közösségi életének szerves részét képező helyi ezredbe. A katonai szolgálatnak a brithoz hasonlítható önkéntes rendszerét vállalták Ausztráliában, és mély komolysággal Új-Zéland – stratégiai szempontból a világ legkevésbé sebezhető lakott része – csekély létszámú gyarmati közösségében. „Új-zélandinak lenni 1914-ben azt jelentette, hogy megtanították neked: »A Birodalom számít rád, hogy a szükség idején készen állsz gondolkodni, dolgozni és nehézségeket elviselni az érdekében.«” Amikor tehát elhangzott a hadbahívás, „egyetemi tanterem üresek ki és sportversenyeket töröltek. Kimaradni elképzelhetetlen volt. Ha ment a cimborád, akkor valami úton-módon neked is menned kellett”. Új-Zéland a félmillió férfilakosságából 50 000 huszonöt év alatti kiképzett katonát tudott kiállítani. Ausztrália hasonló arányban szolgált csapatokkal. Az ausztrálok között kevesebb volt a földműves, mint az új-zélandiak között, akiknek az első telepésekre jellemző önállóságuk, valamint jártasságuk a puska és az ásó használatában a huszadik század háborúiban meghozták „a világ legjobb katonái” hírnevét. Az ausztrál rámenősség és individualizmus egyszersmind a bajtársi szellem mély átélésével együtt félelmetes támadóképességgel megáldott egységeket eredményezett.

Április 25-én napkelte előtt 200 kereskedelmi hajó indult meg az ANZAC-öböl – amire a helyet az ausztrálok és az új-zélandiak hamarosan elkeresztelték – és a Hellész-fok felé. A flotta zászlóshajójául és egyben a szárazföldi csapatok parancsnokának vezetési pontjául a *Queen Elizabeth* szolgált, bár 381 mm-es ágyúival a régebbi csatahajók által lött tüzérségi előkészítésbe is be kellett kapcsolódnia. A csatahajók azonban csapatszállító feladatot is elláttak. Róluk és a többi hadihajóról „vontakban”, evezős csónakok egymás mögé kapcsolt soraiban vontatták a parthoz a partra szállítandó alegységeket a nagy hajók gőzbarkái, egy-egy fiatal haditengerésztiszt parancsnokságával. E bárkaparancsnokok közül ketten a Királyi Haditengerészeti Főiskola tizenhárom éves első osztályosai voltak. Amikor a parthoz közeledve a sekély vízre értek, a vontatóköteleket elengedték, és a csónakokkal haditengerész legénységüknek kellett kieveznie a partig. Csak egyetlenegy speciális partra szállító hajót alkalmaztak, a *River Clyde* szénszállító gőzöst, amelyet a V partszakasznál kellett partra futtatni, Sedd el-Bahr régi bizánci erődje előtt. A gőzös orrába réseket vágtak, azokon át kellett a Királyi Munsteri Muskétások és a Hampshire-i ezred katonáinak járópallókon lefutniuk a hajó és a part közé állított uszályokra, majd azokról a partra, a hajó orrfedélzetén homokzsákból épített fészkekbe helyezett géppuskák tüzének fedezete alatt.

A hajótüzérség körülbelül öt órakor nyitott tüzet, amikor már virradt, és hamarosan valamennyi partszakasz vontái a part felé tartottak. Ami rájuk várt, arról szinte semmit nem

tudtak, mert a Földközi-tengeri Expedíciós Haderő felderítő szolgálata nemcsak a törökök létszámáról és állásairól rendelkezett igen hiányos értesülésekkel, de még a megrohamozandó területről sem tudott térképeket beszerezni. Például azt hitték, hogy a Hellész-fokon túl a terep, amelyet valójában mély horhosok tagolnak, „egységes és egyenetlenségektől mentes lejtőt alkot”. Az ANZAC- öböl mögött elterülő terepről tudták, hogy dombgerincek uralják, de ezektől délre húzódott a választott kihajózási partszakasz, amelyről több útvonal vezetett arra a központi fekvésű hegyhátra, amelyre tüzerfigyelőket telepíthettek, akik onnan vezethették a hajóágyúk tüzét a szoros partján álló török ütegekre.

Végül úgy alakult, kielégítően soha meg nem magyarázott okok, talán emberi hiba, talán egy utolsó pillanatban elrendelt, de nem megfelelőképpen továbbított tervváltoztatás miatt, hogy az ANZAC-öbölbe szánt vonták negyvennyolc csónakja az eredetileg választott szakasztól több mint másfél kilométernyire északra ért partot, meredek lejtők alatt, amelyek az öböl fölé három kusza, egymás mögötti lépcsőben magasodó gerincek sorába futottak. Ettől északra és délre a fennsíkszerű magaslatok kinyúlunk egészen a tengerig, így az ANZAC-öböl egy kis, zárt amfiteátrumra emlékeztetett, amelyet három oldalról magaslatok uraltak. Ha az ausztrálok és az új-zélandiak nem érték el a magaslatok tetejét az ellenség előtt, minden állásukra, a partot is beleértve, rá láttak a törökök, ami minden további hadművelet szempontjából csakis végzetes következményekkel járhatott.

Az ANZAC-katonák tisztában voltak a magaslatokra való gyors feljutás jelentőségével, és miután a partraszállás majdnem semmi ellenállásba nem ütközött, olyan sebesen kezdték mászni a dombgerinceket, ahogyan csak a lábuk bírta. Hamarosan kiderült, miért nem ütköztek ellenállásba. Az ellenséges katonák azért voltak kevesen, mert kizártnak tartották a partraszállást egy ennyire kietlen helyen, és a partra tett alegységek hamar felfedezték, hogy a terep is van olyan ellenséges, mint valami védőserég. Az egyik gerinc mögött egy másik, még magasabb tornyosult, a vízmosások zsákutcába torkollottak, és a támadók a bonyolult terepen újra és újra elvesztették a legmagasabb csúcsra vezető utat. Ha a partot ért 12 000 katonának legalább egy töredéke feljutott volna az ANZAC-öböltől 4 km-re húzódó Sári Bair gerinc csúcsaira, onnan már a szorosra nézhettek volna le, és markukban tartották volna a győzelem kulcsát. Kora délutánra elért legmélyebb behatolásuk azonban mindössze 2,41 km volt, és a sietős igyekezettel megmászott, meredek oldalú magaslatokon kezdtek ellenlökéseket indítani a gyülekező török védők. A tájékozódásukat vesztetten és vezetők nélkül a domboldalakra kapaszkodó ANZAC-katonák, miközben a délutáni hőség átadta helyét a szürkén szitáló esőnek, kezdték megtapasztalni a rájuk váró mártírsorsot.

16 km-re délre, a Hellész-foknál a hajnal szintén nehéz hajóágyúk dörgésére hasadt. E tűzfedezet alatt indult a part felé a vonták kilencvenhat csónakja, és a katonákkal telezsúfolt *River Clyde*. A szárnyakon, az Y és az X partszakaszon a földközi-tengeri oldalon, és az S-en a Dardanellákon belül, a támadók csekély ellenállásba ütköztek, vagy egyáltalán nem ütköztek ellenállásba, és hamarosan szilárdan megvetették lábukat a parton. A túlsó, ázsiai parton, Kumkalénál a franciák szintén ellenállás nélkül szálltak ki, és némi késlekedés után bevették a régi bizánci erődöt, a falai alatt meghúzódó falut és a temetőt a település szélén. A környéken tartózkodó török katonaság szervezetlen volt, és nem kielégítően vezették. A félszigeten az Y, az X és az S partszakaszon a britek hasonló állapotokat tapasztaltak: az ellenség vagy jelen sem volt, vagy meglepték és elkábították az állásai körül robbanó 305 mm gránátok. A kihajózott alegységek napoztak, teát főztek, utánpótlást hordtak fel a víz széléről, és céltalanul lézengtek a

kellemes tájban, mintha a háború tőlük sokméröldnyire folyt volna. Kicsit távolabb, a W és a V partszakaszon a Lancashire-i Muskétások, valamint a dubliniak, a munsteriak és a hampshire-iek az életükért harcoltak, és százával estek el. A két partszakaszt a Hellész-fok földnyelve választja el. Nyugaton, a W partszakaszon, amelyet azóta a Lancashire Landing néven ismernek, a Lancashire-i Muskétásokat a parttól száz méterre heves puska- és géppuskatűz érte. Ennek ellenére a legtöbb csónakot kifuttatták a partra, csak hogy ott a víz szélére telepített drótkadály előtt találják magukat, amely mögül a lövészárkokban védekező törökök mindenkit lelőttek, aki kiemelkedett a tengerből. Shaw őrnagy, a Lancashire-i Muskétások tisztje úgy emlékezett vissza, hogy „mögöttünk a tenger teljesen karmazsinvörös volt, és az ember a puskatűz recsegésén át hallotta a nyögéseket. Egy maroknyian lőttek. Jelt adtam nekik, nyomuljanak előre... Akkor vettem észre, hogy már mindnyájukat eltalálták.”

E hátborzongató jelenetek közepette néhány lancashire-i muskétásnak sikerült átvergődnie a szögesdróton, találni egy kerülő utat, megszervezni magukat, és rohamra indulni. A 950 főből, aki kihajózott, több mint 500-an elestek vagy megsebesültek, de az életben maradottak lendületesen megindultak a félsziget belseje felé, maguk előtt kergetve a törököket, és estére megszilárdították a kis kiterjedésű hídfőt. A hegyfok túlsó oldalán, a V partszakaszon még borzalmasabb eseményekre került sor. A sorban vontatott csónakokból partra szálló Dublini Muskétások azt hitték, nem találkoznak ellenállással, amíg abban a pillanatban, amikor a csónakok gerince feneket érintett, golyózapor nem zúdult rájuk. Amikor a *River Clyde* partra futott, és a Hampshire-i, valamint a Munsteri Muskétások azért küzdöttek, hogy kijussanak valahogy a hajóból, majd le a pallókon, négy török géppuska nyitott tüzet. Az elsőnek partot ért vonták csónakjait már végigpásztázták. A pallókon sorakozó oszlopokban a katonák, összezsúfolódva, mint vágóhídon a vágásra sorba állított marhák, egymás után előretántorogtak, majd vérezve a tengerbe estek, hogy vagy azonnal megfulladjanak a vízben, vagy a sekélyben küszködve később haljanak meg. Néhányan mégis életben maradtak, fedezékre letek a part kiugró pereme alatt, összeszedték magukat, és kiűzték a törököket lövészárkaikból.

Azon a reggelen Lancashire Landingnél és a V partszakaszon sok Viktória-keresztet, Nagy-Britannia személyes bátorságért adható legmagasabb kitüntetését érdemelték ki, hatot Lancashire-i Muskétások, kettőt tengerészek, akik a vízben küszködtek, hogy helyükön tartsák a *River Clyde* és a part közötti rést áthidaló bárkákat. Estére a holttestekkel eltorlaszolt partok és a még mindig vértől vöröslő partvonal fölött a Lancashire Landing partszakaszt egyesítették az X-szel, a V, az Y és az S partszakaszt pedig szilárdan megszállták. Az ANZAC-öbölben a támadók 2000 főnyi véres veszteséget szenvedtek, a Hellész-foknál legalább 2000 főnyit, az összesen partra tett 30 000 katonából, és a halottak és sebesültek száma óráról órára nőtt, ahogy a törökök ellentámadásra gyülekeztek. A kérdés nyitva maradt: vajon az ilyen áron megszerzett hídfőállások tarthatók-e másnap?

Aminek riadalmat kellett volna keltenie a brit parancsnokokban – Hamiltonban a Földközi-tengeri Expedíciós Haderő (MEF), Hunter-Weston-ban a 29. hadosztály, és Birdwoodban az ANZAC parancsnokában az a körülmény volt, hogy a hősiesen bátor és eltökélt katonáik soraiba vágott széles rend olyan kevés ellenséges katona műve volt. A MEF becslése a Dardanellák védelmére alkalmazott török erők létszámáról otrombán túlzott. Limán von Sanders a Gallipoli-félszigeten a rendelkezésére álló katonaságnak csak egy töredékét vonultatta föl, a többit elosztotta Bulair és Kumkale, Európa és Ázsia között. A megtámadott területet egyetlen hadosztály, a 9. védte, úgy, hogy gyalogságát századonként szétosztották a part mentén az

ANZAC-öböltől a Hellész-fokig, sőt azon is túl. Egyes helyeket csak egy-egy ötvenfőnyi szakasz védett, sőt még annál is kevesebb katona, vagy egyáltalán senki sem. Az Y partszakaszhoz nem jutott védő, az X-hez tizenkettő, az S-hez egyetlen szakasz. Az egész ANZAC- öbölt csak egyetlen, 200 főnyi század, míg a V és a W partszakaszt magányos szakaszok őrizték. A lancashire-iek, a dubliniak és a munsteriak soraiban a mézárslást kevesebb, mint száz kétségbeesett katona hajtotta végre, a hajótüzérség előkészítő tüzének túlélői, akik öltek, nehogy őket öljék meg.

A törökök egy része mindazonáltal megfutamodott. A Kumkale térségében állók százával adták meg magukat a franciáknak az április 26-i visszavonulás előtt. Még többen inaltak volna el a félszigeten, ha nem álltak volna készenlétben a közelben megerősítő egységek, ráadásul egy kiemelkedő képességű és elszántságú tiszt parancsnoksága alatt. Musztafa Kemal az első ifjú törökök közé tartozott, de pályafutása nem követte a mozgalom vezetőit. 1915 áprilisában, harmincnégy éves korában Kemal csak hadosztályparancsnok volt. A sors azonban úgy hozta, hogy hadosztálya, a 19., éppen itt állt, és azt a félszigeten súllyal közvetlenül a szorosnál vonták össze, így egységei csak négy mérföldnyire (6,4 km) álltak az ANZAC-öböltől, és bár magaslatok húzódtak közte és az antantcsapatok kihajózási partszakaszai között, erőltetett menetben felvonulva már akkor beavatkozhatott, amikor még folytak az első partraszállások. A haditengerészeti tüzérségi előkészítés hangját meghallva Kemal azonnal reagált, keményen erőltette a menetet, amelynek maga állt az élére. Miután elérte a Sári Bair gerincet, az ANZAC hadműveleti céljának kijelölt uralgó magaslatot, „a látvány, mely szemünk elé tárult, rendkívül érdekes volt. Véleményem szerint ez volt a hadjárat döntő pillanata.” A török tábornok láthatta a part előtt manőverező hadihajókat, az előtérben pedig egy csapat török katonát a 9. hadosztályból, akik feléje rohantak. Ők jelentették, hogy elfogyott a lőszerük, Kemal pedig megparancsolta, hasaljanak le, és tűzzék fel a szuronyt. „Ugyanakkor elküldtem parancsörtsztemet ... hátra, hogy futólépésben hozza fel oda, ahol tartózkodtam, az 57. ezred azon katonáit, akik mögöttem vonultak fel... Amikor a katonák feltűzték szuronyukat, és lehasaltak... az ellenség is lehasalt... Körülbelül 10.00 óra volt, amikor az 57. ezred megindította támadását.”

Az ausztrálok meglátták Kemalt a gerincen, és lőttek rá, de eredménytelenül. Kudarcuk, hogy azokban a percekben nem sikerült eltalálniuk, és felnyomulniuk a hegytetőre, valóban minősíthető „a hadjárat döntő pillanatának”, ugyanis Kemal, amint rendelkezésére álltak a katonái, ellenlökések alkonyatig tartó sorát indította az ausztrál hídfőállítás ellen. Több, a nap korábbi óráiban elfoglalt magaslat elveszett, és az ANZAC által megtartott vonal állásai közül csak nagyon kevés uralta a törökökét. Szinte mindenhol a törökök láttak rá fölülről az ANZAC-csapatok állásaira, és szakadatlanul puskatűz alatt tartották azokat. Az ausztrál és új-zélandi sebesültek, amint sántikálva leereszkedtek, vagy hordágyon lecipelték őket, elhaladtak a pótlásukra csak kicsit nagyobb számban felfelé áramló erősítés mellett. Ez a jelenet, sebesültek le, friss katonák fel, mindennap meg ismétlődött, ameddig csak tartott a hadjárat, és ez maradt minden ANZAC legmaradandóbb emléke azokról a hirtelen esésű hegyoldalokról.

Május 4-re az ANZAC-öbölnél mindkét küzdő fél kimerült. A törökök 14 000 katonát veszítettek, az ANZAC majdnem 10 000-et. A május 4-én végrehajtott utolsó támadás után Kemal felismerte, hogy az ellenség túl szívós ahhoz, hogy a tengerbe kergethesse, tehát kiadta a parancsot katonáinak, ássák be magukat. A frontvonal, amikor elkészültek vele, 914 m mélységű, a peremvonalon mérve 2,41 km kerületű területet foglalt magába, az egész negyvenöt fokos

szögben emelkedett felfelé ott, ahol a felszín nem függőlegesen szökött az ég felé.

A Hellész-foknál a mélyebben fekvő terepszakaszokon a partraszállást követő napokban szintén kegyetlen harcok zajlottak, amikor a 29. hadosztály, valamint a Kumkalétól visszavont franciák keserves küzdelmet vívtak a kicsiny hídfők egyesítéséért és a benyomulásért a szárazföld belsejébe. Április 26-án elfoglalták Sedd el-Bahr várát és a falut, majd másnap délután általános előrenyomulást hajtottak végre, mert a törökök kimerültek, és meghátráltak. Az antantcsapatok hadműveleti céljaul Krithia községet jelölték ki, négyérföldnyire (6,44 km) a parttól. Gondosan előkészített rohamot hajtottak végre április 28-án, ezt nevezték később az első krithiai csatának, majd május 6-án egy újabbat. Egyik sem jutott el a faluig, annak ellenére, hogy Egyiptomból érkezett egy indiai dandár, és a Királyi Haditengerészeti Hadosztály egyes egységeit is ide csoportosították át. Május 8-ra a britek elakadtak közvetlenül Krithia előtt, olyan arcvonalon, amely az Y partszakasztól egy az S partszakasztól kicsit északabbra, a Hellész-foktól 4,83 km-re található pontig húzódott.

Ott is maradt mindvégig az egész elviselhetetlenül forró nyáron, a balzsamosan enyhe őszön és a korán beálló fagyos télen át. A brit Haditanács, a franciák és egyes saját tagjai ellenállása dacára, további csapatokat küldött Egyiptomba és a lémnoszi támaszpontra, először egy, majd még három területi hadosztályt, utánuk pedig három Kitchener-hadosztályt. A franciák, bár vonakodva, de szintén küldtek további alakulatokat expedíciós hadtestük megerősítésére, majd augusztusban Lémnoszra vezényelték a 2. ausztrál hadosztályt és a 2. lovashadosztályt is. Hogy feltörje a patthelyzetet, Sir Ian Hamilton tábornok új partraszállás mellett döntött az ANZAC-öböltől északra található Szuvla-öbölben, amelyek augusztus 7-én hajtottak végre, és gyorsan hídfőt foglaltak. Musztafa Kemal, akit ekkor már kineveztek az északi szektorban harcoló összes török alakulat parancsnokává, hamarosan a helyszínen termett, és ugyanazzal az elszántsággal dobta át erőltetett menetben az erősítést a magaslatokra, hogy a part közelében helyhez szögezzék az antantcsapatokat, ahogy korábban azt az ANZAC-öbölnél tette. Augusztus 9-re Kemal elérte célját, és bármivel erősítették meg a britek partra tett alakulataikat – a sokat próbált 29. hadosztályt tengeri úton áthozták a Hellész-foktól –, nem tudtak további teret nyerni. Támadók és védők egyaránt beásták magukat, és a Szuvla-öböl egyszerűen a harmadik mélység nélküli, statikus enklávévá vált, amelyet az antantcsapatok a Gallipoli-félszigeten fenntartottak. A törököknek ekkor már tizennégy hadosztályuk állt szemben pontosan ugyanennyi antanthadosztállyal, amelyek egyre nyilvánvalóbban semmi eredményt sem érthettek el, fenntartásuk ugyanakkor roppant költségesnek bizonyult. A brit Haditanács Dardanellák-bizottságában már korábban is elhangzottak javaslatok a Gallipoli-félsziget kiürítésére. Novemberben ezek a hangok túlnyomó többségbe kerültek. A személyes felderítésre a helyszínre érkező Kitchenert Sir Charles Monro tábornok, a hitelét veszített Hamilton utódja meggyőzte, hogy a kiürítés elkerülhetetlen, és egy szokatlanul erős vihar, amely katonákat fojtott vízbe a lövészárkukban, és a parti létesítmények közül sokat lerombolt, pontot tett a vita végére. December 28. és 1916. január 8. között a katonaság kezdett észrevétlenül eltűnni a hídfőkből. A törökök, akik nem vették észre, hogy teljes evakuáció folyik az orruk előtt, alig zavarták őket. Január 9-re az ANZAC-öböl, a Szuvla-öböl és a Hellész-fok üresen állt. A nagy hadivállalkozás véget ért.

A törökök addigra valószínűleg 300 000 embert veszítettek el, az antanthadseregek 265 000-et. A 29. hadosztály kétszer elvesztette teljes létszámát, míg az új-zélandiak, akik közül 8566 szolgált a félszigeten, 14 720 főnyi veszteséget szenvedtek, beleértve az olyan sebesülteket, akik

kétszer vagy háromszor is visszatértek. Ám az összes kontingens közül, amely megjárta Gallipolit, az ausztrálok voltak azok, akikben a legmarkánsabb nyomot hagyták az ott tapasztaltak. 1915-ben, mint egy csak a közelmúltban államszövetségbe egyesített ország polgárai, hat különálló állam fegyveres erőinek katonáiként mentek a háborúba. Onnan azonban úgy tértek haza, mint egyetlen nemzet tagjai. Az ANZAC megpróbáltatásáról a következő évben kezdtek megemlékezni otthon. Mára az április 25-i hajnali szertartás megszentelt eseménnyé emelkedett, amelyet az összes korcsoportba tartozó minden ausztrál megünnepel, az ANZAC-öböl pedig nemzeti hősök sírhelyét őrző kegyhellyé vált. A Gallipoli-félsziget, amelyet ma török nemzeti parkként óvnak, és amelyben a Musztafa Kemal Atatürknek, a szultanátus kora utáni Törökország köztársasági elnökének állított emlékmű mindkét fél szenvedéseire emlékeztet, visszavadult természeti tájjá, gyönyörű, de elhagyatott, isten háta mögötti vidék a Földközi-tenger partján. Lakói talán elhagyták, de az ausztrálok nem. Kevés brit teszi meg az idevezető utat. Azok, akik mégis, és eltalálnak az ANZAC- öböl kicsiny és iszonyatos csatatereire a Magányos Fenyőnél, Russell Dombtetőjén és Steele Őrhelyén, sohasem tudják megindultság nélkül szemlélni a megjelenő ifjú ausztrálokat, férfiakat és nőket, akik végigvándorolnak Európán, hogy lássák, hol harcolt a nagyapjuk vagy a dédapjuk. Azoknak az ausztráloknak, akik elmentek a Nagy Háborúba, a kétharmada elesett vagy megsebesült, és a nemzet első világháborús hősei közül az elsők itt szolgáltak rá kitüntetésükre, ezen a két négyzetmérföldön az ANZAC-öböl felett. Unokáik és dédunokáik zárandoklatukon gyakran visszahozzák magukkal Gallipoliba érdemkeresztjeiket is...

Kaukázusi történet

1914 végén Enver pasa, a török fővezér azt főzte ki, hogy a Kaukázuson keresztül mér végső csapást az oroszokra. Támadó csapatainak létszáma másfélszeresen felülmúlta az ellenségét, ezen felül a kaukázusi mohamedán népek felkelésére is számított. Csakhogy e hadszíntéren a hőmérséklet ekkortájt mínusz 20 és 30 fok között mozgott. Az ottomán 3. hadsereg 271 tüzérségi löveget vitt magával, és nehézkesen haladt előre. Az egyik hadosztálynak négy nap menetelés alatt 4000 katonája dőlt ki a 8000-ból fagysérülések miatt. 1914. december 29-én az orosz parancsnok, Mislajevszkij tábornok – törzskari főnöke, Nyikolaj Jugyenyics tábornok tervei alapján – ellentámadást indított Kars közelében, Sári karnisnál, a Van-tavat Erzerummal összekötő vasútvonal mentén, és fényes diadalt aratott. A győzelem január 2-án vált teljessé, amikor az egész török IX. hadtest megadta magát. A hónap közepére a hadjáratban részt vett 95 000 törökből – akik közül harmincezerrel a hideg végzett – alig 18 000 maradt életben.

Mármost az orosz alakulatok kötelékébe tartozott egy keresztény örményekből szervezett hadosztály is, amelynek a katonái közé sok korábbi, elégedetlen ottomán alattvaló is belépett. Ezek az örmény katonák, kihasználva az orosz védnökségben rejlő lehetőséget, török felségterületen tömegmészárlást rendeztek. Egy csoportjuk 1915 áprilisában kikiáltotta a

törököket súlyosan elnyomó örmény ideiglenes kormányt is...

Ady Endre: Szegény Zuboly emlékének

Egy német katonai blankettán írta meg nekem utolsó levelét testvéremnél is több emberem, Zuboly.

„Kedves Adym, Csucsán áthaladva ma d. e. 9-kor, véletlenül értesültem, hogy ott tartózkodol. Nem állhattam meg, mert nem egyedül vagyok, 250-ed magammal, mint a VII/3 menetszázad parancsnoka, aki most indul a harctérre. Hogy melyikre, még mindig nem tudom, pedig tegnap este óta vonaton vagyunk. De majd csak a sok közül egyiket biztosan megtaláljuk. Szeretettel ölel Zuboly.”

Majdnem egyszerre indultunk el, én házasodni Pestre, ő az uzsoki halálba, s egyetlen mentő körülményem, hogy április 28-án engem is besorozhatnak katonának. Nekem ma Zuboly kiszáradt szemekkel is jobban hiányzó, nem, jaj, nem látható, nélkülözhetetlenebb, mint bárkinek. Életem kicsi eredménye a legjobbak, legfinomabbak, legigazabbak szerelme, s ezt úgy megcsorbította ez a rossz Zuboly. Néha egy évig minden napon kellett látnunk egymást, *kellett*, s azután – hogy is mondta ő egyszer egy szanatóriumban, sőt egyszer egy kórházban is?

– Uram, én mindig hallok rólad, s ha jó dolgod van, ha fickándozol, a hatodik határban járok, messze tőled. De csak az orrod vére induljon meg, azt is tudom, és akkor elmegyek, megverekedni is érted, akárhová.

Valóban, az én jóságos verekedő embereim közül való volt, ki nagy-nagy válságaim idején egy-egy kötet versemmel hadonászott utcákon és kávéházakban. Boldog vagyok, hogy magyarságunk új és a legrégebb volt, egyforma, a „Négy-öt magyar összehajol” versemet neki írtam. (Ma véletlenül, mert beküldték, olvastam egy klerikális revüben valami Kiss Menyhért vagy Mihály nevű fűzfaköltő s nyárfakritikus cikkét, hogy én milyen kozmopolita vagyok.) Nem szorultam rá, de olyan szent halott, mint te, Zubolyom – megengedem –, tanúskodsz, és tanúskodj mellettem.

Sohse maradt ki, ha nomád életem bármerre sodort is, szívemből és emlékezetemből. Egy kóbor versem mindig adódott neki a köteteimben s egy zokogás sokféle fájdalomaimban. Hadd adassék még egy morzsányi gyászoló valómból a legnemesebb Zubolynak, egy-két verssor az én átkozott s általa mindig áldott poézisemből:

*Ha elmentél,
Okod volt rá s minden tettnél
Mondottál egy jó-nagyobbat,*

A Halált.

*

*Csak hadd fájjon
Szívem e bolond hiányon,
Hogy nem látom bölcs-hunyorgó
Szemedet.*

*

*Százegy éjnek
Virrasztója, éber Lélek,
Most is bizton és neked van
Igazad.*

Élj tovább a szívemnél, élj tovább nagyszerű testetlenségben, Lélekben, drága Zuboly.

Világ 1915. április 18.

Ady Endre: A finom Péter

Azért finom, mert román falujából városba került, s ott kikelt benne az ősi rejtőzködő finomság. Nem vágták le a lábát, tehát vissza kellene mennie a harctérre, s a nálánál még finomabb emberek vallatták a búcsúzásnál.

– És embert öltél-e, Péter, a háborúban? – merthogy ez borzasztó.

– Húszig csak számláltam – mondotta Péter –, s azután már nem, mert azután már mindegy.

Azután már mindegy: egészen leányos, szép arca van Péternek, ha még megvan, s belepirult e vallomásba.

Világ 1915. április 25.

A vasszékeleyek szobra

Az I. világháborúban a cs. és kir. 82. gyalogezredben szolgált és hősi halált halt székelyudvarhelyi katonáknak állított emléket a híres „Vasszékeley” szobor. Az 1917 végén leleplezett, cserfából készült és acélpikkelyekkel borított emlékművet a 82-es Erdélyi István őrmester tervezte, és Herman Ottó szakaszvezető, Rózsa Géza tizedes, valamint Sipos Jenő honvéd faragta ki. A szobor talapzatára négy feliratot helyeztek az alkotók, az égtájak szerint. Északon: *„Gyopárt a Hargitáról hozzatok, a székely hősök halhatatlanok.”* Keleten: *„Ojtuznál, Volhina síkjain, s ott lenn Doberdón, ismeri az ellenség a puskatúsom.”* Nyugaton: *„A trón s a hazá védelmében vassá válik a székely, s hősi, csodás tettét hirdeti a hon, s a világ.”* S végül délen: *„Magyar testvéreink, ne féljete, míg napkeletnél állanak a székelyek.”*

A várost 1918 végén megszálló románoknak azonban nem tetszett az emlékmű. 1919. január 5-én térparancsnokságuk a keleti felirat eltávolítását kérte Paál Árpád helyettes alispántól, aki ezt az emlékjelek nemzetközi védelméről szóló egyezményre hivatkozva elutasította. Egy hónappal később egy éjszaka ismeretlenek lefűrészelték a szobor fegyverét, ezenkívül a patrontáskáját is megrongálták – a kijárási tilalom miatt éjszaka csak román katonák közlekedhettek a városban. Pár nappal ezután egy koporsót helyeztek a szoborra, majd az ezt eltávolító katolikus gimnáziumi tanulókat a román katonák felpofozták. Február 9-én a románok a szobrot ledöntötték, majd kétszer rálöttek, mintegy szimbolikusan kivégezve az udvarhelyi hős alakját. Ezután erőszakkal arra kényszerítették a székelyeket, hogy fűrészeljék hasábokra a „Vasszékeleyt” majd eltűzelték, és lángjain megfőzték a vacsorájukat.

Román agresszió Magyarország ellen

A Somme menti angol és francia támadás, valamint a Bruszilov-offenzíva sikerén felbátorodott románok 1916. augusztus 27-én, még hadüzenetük bécsi átadása előtt fél órával három hadseregükkel rohanták meg a Kárpátokon átvezető tizenkét hágót és szorost, s lelődözték a hadüzenetről mit sem sejtő magyar határrendőröket. Másnap a bukaresti újságok diadalittasan jelentették: *„A román sasok átröpültek a Kárpátok felett.”* A győzelmi mámorban egy korabeli „sajtólevelező” egyenesen arról számolt be, hogy a német birodalom császára a román hadüzenet hírének hallatára *„megremegett, olyan fehér lett, mint egy papírlap, s felkiáltott: minden*

elveszett!''.

A román csapatok ékei azonban naponta, annak ellenére, hogy eleinte alig volt ellenállás – miután az Erdélybe irányított felmentő csapatok és a pánikszerűen menekülő lakosság egymás mozgását akadályozták –, mindössze két-három kilométert tudtak előrehaladni. Ugyanis a romániai katonák, tisztjeik biztatásával, idejük nagy részét a polgári lakosság, a ruha- és élelmiszerüzletek, valamint a raktárak módszeres kifosztására fordították, így jóval nagyobb gondot jelentett számukra a könnyen szerzett préda szállítása és biztonságba helyezése, mint a veszélyeket rejtő frontvonal felé nyomulás.

Míg az orosz Bruszilov keletről, a francia Sarrail délről és az olasz Cadorna délnyugatról nyomott, a nagy és friss román seregektől nyilván azt várták szövetségeseik, hogy a háború sorsát eldöntő offenzívába kezdjenek, villámgyorsan elérjék a Maros, a Kőrös és a Szamos völgyét, Magyarország kapuit, majd elsőprő erővel nyomuljanak Budapest és Bécs felé. Erre minden lehetőségük megvolt. Erdély és a magyar Alföld védtelenül állt. Conrad, cs. és kir. vezérkari főnök, bár természetesen tudta, hogy a románok támadni fognak, hiszen csapataikat a nyár közepétől a Kárpátok szorosaiba tolták, nem képezett semmiféle tartalékot, amellyel a várható betörést elháríthatta volna. A nagy stratégia a dél-tiroli sikertelen offenzívára, egyszersmind Luck–Okna és Görz hiábavaló védelmére koncentrálna erejét. Nemhogy hatékony, de a legcsekélyebb intézkedések sem történtek a Maros-vonal megerősítésére, az erdélyi vasutak kiépítésére, illetve a védelemhez szükséges erejű seregcsoporthoz kialakítására. Csak július végén kezdték meg az Erdélybe irányuló csapatszállításokat, amikor diplomáciai forrásokból már a németek is egészen biztosra vehették a románok csatlakozását az antanthoz, és szövetségeseikkel megállapodtak abban, hogy az esetleges román támadást északi és déli irányból, a Maros és az Al-Duna felől intézett ellentámadással verjék vissza. Azt azonban sem a német, sem az osztrák–magyar vezérkar nem vette számításba, hogy a románok még a hadüzenet átadása előtt egyszerűen betörnek Magyarországra.

Az erdélyi csapatok főparancsnoka Arz von Strassenburg tábornok lett, akinek az orosz hadszíntéren teljesen kivérzett két magyar gyalog- és egy honvéd lovashadosztály roncsaival, a Luck mellett tönkrement 82. székely ezred maradványaival, néhány osztrák népfölkelő zászlóaljjal, valamint további tizenötezer főnyi szedett-vedett csapatával a román betörést kellett késleltetnie, valamint az oknai vereség után a Bukovinába visszavonult seregünk hátát, majd pedig a központi hatalmak később Erdélybe küldendő erősítéseinek gyülekezését fedeznie.

A német hadvezetés négy gyalog- és egy lovas hadosztályt, az osztrák–magyar főparancsnokság pedig két honvéd gyalog- és egy lovashadosztályt, továbbá három hegyi és egy magyar huszárdandárt biztosított a románok elleni hadjáratra. Ezeket az alakulatokat a német 9. hadsereg kötelékébe szervezték, amelynek élére Falkenhayn tábornokot nevezték ki.

Erdélyből csak úgy áradtak a magyar menekültek, akik egyfelől az az 1848–49-es rémisztő események emléke, másfelől a mostani agresszió farkastörvényei miatt vélték biztonságosabbnak feladni otthonukat az életükért cserébe. Mindannyiuk egybehangzó állítása szerint ugyanis a román hadsereget mintha egyáltalán nem is egy másik hadsereg, hanem egyenesen a magyar lakosság elleni harcra képezték volna ki. Katonái az arcvonalbeli előrenyomulásban végtelenül lassúak és óvatosak voltak, minduntalan megálltak és beásták magukat, noha az ellenségnek még csak hírét sem hallották, ugyanakkor a megszállt falvakban nem mint megszálló csapatok viselkedtek – amelyek a lehető leggyorsabban elrekvirálják mindazt, ami az ellátásukhoz szükséges

–, hanem olyan otthonosan kezdtek el mozogni, mint az új földesurak. Minden portát és gazdaságot felmértek, számba vettek – és kifosztottak. A cihától és a parasztgúnyától a csűrök és a magtárak készletéig és a lábasjóságig amit csak értek, elvittek. Bevezették a botbüntetést, nőket erőszakoltak meg, gyermekeket bántalmaztak, és mindenféle jogcím nélkül foglyokat szedtek a lakosság köréből.

Ámde Arz tábornok 1. hadserege még a románok nyomasztó túlerejével szemben is oly módon tudott manőverezni, hogy megakadályozta a támadókat a döntő győzelem elérésében, rákényszerítve őket arra, hogy bevárják otthonról az erősítéseiket. Mialatt csapataink Nagyszebennél állva maradtak, Arz a Brassó és a székely medencék felől előnyomuló két ellenséges hadsereg elől – amelyek előrenyomulását a 82. székely ezred sikeres rajtaütésekkel hátráltatta – jobbszárnyát az Olt mögé, centrumát a Hargita és Görgény hegység mögé, balszárnyát pedig a Kelemen hegységbe vonta vissza, ahol összeköttetésben maradt az oroszokkal szemben álló bukovinai arcvonalunkkal. A leghamarabb beért német hadosztály és egyik dandárunk azután a román arcvonal balszárnya ellen, Petrozsénynél heves ellentámadásba ment át, és az ott álló román hadosztályt ki is verte Erdélyből.

Az antant országokat is meglepte újdonsült szövetségesük, Románia passzivitása, amely jószerivel fél Magyarországot lerohanhatta volna, de úgy tűt, azt szerette volna, ha a frontokon az oroszok kaparják ki neki a gesztenyét, míg ő majd harc nélkül ráteszi a kezét az általa kiszemelt területekre. Ez a taktika azonban csődöt mondott. Szeptember 3-án Mackensen tábornagy egy bolgár sereg élén ellentámadást indított az Al-Duna felől az erdélyi arcvonal tehermentesítésére. Benyomult Dobrudzsába és ott a román 3. hadsereg két hadosztályát megsemmisítve elfoglalta a románok Duna-hídfőjét, Tutrakánt, majd Szilisztrát is megszállta. Szeptember közepén újabb vereséget mért a románokra, amelynek hatására a románok erdélyi frontjukról nagyobb erősítést küldtek Dobrudzsába, ahová az oroszok is átvezényeltek négy gyalogos hadosztályt és egy lovas hadtestet. Így, midőn a dobrudzsai bolgár sereg szeptember 18-án újból megtámadta az ellenséget, rögtön túlerejű orosz–román ellentámadást kellett kivédenie. A román vezér, Avarescu ugyanis a bolgár arcvonal mögött a Dunán hidat veretett és ezen át egy erősebb hadcsoportját a bolgárok hátába irányította, egyben előlről általános támadást rendelt el. A tervet az osztrák–magyar dunai flottilla hiúsította meg, amely, áttörve a biztosító aknazáron, szétlőtte a román hidat. Az átkelt románokat a bolgárok így felmorzsolhatták és Avarescu támadását visszaverhették. Most már látszott, hogy Erdélyben különösebb hadászati hátrány nem keletkezett a román betörésből, mert a támadók nem használták ki a hágók birtokából és túlerejükből eredő kedvező stratégiai helyzetüket.

1916. szeptember 26. és 29. között Falkenhayn Nagyszebennél átkarolta a román 1. hadsereget, és két hadosztályát olyan súlyosan megverte, hogy annak – a fegyvertelen polgári lakossággal szemben oly eréllyel és könyörtelenül fellépő – katonái a Vöröstorony-szoroson keresztül hanyatt-homlok eliszkoltak. Olyan sietősen tágtak el, hogy nem csupán a visszavonulás elemi, harcászati szabályait rúgták fel, de egész tüzérségük és málhavadatuk – benne mérhetetlen mennyiségű rablott holmival – a győztesek kezére került. Ami a visszamaradt prédát illeti – amelyen oly sok honfitársunk könnye és vére száradt –, azt mintha valamely rablóbandától kobozták volna el. Az egymás hegyére-hátára dobált holmiról nemhogy nyugtát nem adtak, de még lista sem készült róla, így szinte lehetetlennek tűnt, hogy az egyes értéktárgyakat visszaszolgáltatassák jogos tulajdonosaiknak. A sikeres akció után a tábornok kelet felé fordult, amire a román 2. hadsereg Brassó felé vonult vissza, de az október 7–9. között

vívott brassói csatában súlyos vereséget szenvedett, amelynek hatására nem csak ez a csapat, de az Arzot erősen szorongató 4. román sereg is meghátrált és kitakarodott Erdélyből.

Az olyannyira áhított Tündérországot a románok igen hamar kénytelenek voltak kiüríteni. A betolakodók után mindenütt barbár pusztítás és dúlás nyomai maradtak. A románok még attól sem riadtak vissza, hogy a fogságba esett magyar és német sebesülteket lemészárolják.

– A sebesültek meggyilkolása miatt ezentúl nem szabad több foglyot ejteni! – adta ki a parancsot Falkenhayn.

A román falusiak sem igen örültek a „felszabadítóknak”. Azok ugyanis visszavonulás közben a lakosság nagy részét korra, nemre és nemzetiségre való tekintet nélkül magukkal hurcolták. Akik tehették, útközben megszöktek, és visszatértek az ellenségtől – az ő ellenségeiktől is – megtisztított szülőfalvaikba, szörnyű történeteket mesélve apokalipszisukról.

Délibáb

Kassák Lajos: 1914-15

Most búvik a csönd: és jó Ardschunát nem kísérti bús rokon.

Vad karmin csőrű madarak zörögnek az űrben
s ó jaj, megállt az óra és az idő és nincs fakír,
ki kandi szemmel messzi holnapokba látna:
a levegő tikkadt, fekete szallagokkal fullaszt,
az utakat elkeverte a vér és sehol, sehol
egy kékvilágú csillag.

Európa sötét ölen most könnyet pergetnek
a sápadt, szomjas ajkú asszonyok:
mert bitang virág a katonák fiatal szive
s nincs ki kacér gomblyukába tűzze.

December, – január: s a vágyak hidja nincs sehol!
Rőt szuronyerdőn hasal az esthajnali ég
s a rongyos, fekete baldachin alól,
riadtan bókol két vöröskeresztes zászló.

Guy de Maupassant: Ordas anyó

1

Tizenöt éve nem jártam Virelogne-ban. Most ősszel aztán ismét ott vadásztam Serval barátomnál, aki végre felépítette kastélyát; annak idején a poroszok rombolták le.

Nagyon szerettem ezt a vidéket. Van a világnak néhány ilyen gyönyörűséges csücske, amely szinte érzéki varázssal ejt meg. Már-már testi szerelem ez! Akit vonz a föld, mindig őriz ilyen gyengéd szerelmeket: egy-egy forrást, erdőket, tavakat, néhány dombot; valamikor sokat láttuk őket, és a boldogság nagy élményével jártak át. Néha az emlékezés visszatér olyan részletekhez is – egy meredek parthoz, egy erdei zughoz, egy virágokkal bepúderezett gyümölcshöz melyeket talán csak egyetlenegyszer láttunk, de mégis úgy élnek bennünk, mint asszonyok alakjai, akik tavaszi reggeleken világos, áttetsző ruhában átsuhannak az utcán, s lelkünkben és húsunkban csillapíthatatlan, felejthetetlen vágyat hagynak, a boldogság élményét; a látomás éppen csak megérintett, és máris továbbállt.

Virelogne-t mindenestül szerettem: tele volt hintve kicsi erdőkkel, mindenholnan patakok bukkantak elő, s ezek úgy kanyarogtak és lüktettek, mint a földbe ágyazott erek. Rákászhattam itt, pisztrángokat és angolnákat foghattam. Csodálatos boldogság! Ha kedvem támadt, akár meg is fürödhettem, s a kicsi patakok mentén, a magasra nőtt fűben gyakran láttam mocsári szalonkát.

Könnyedén lépkedtem, mint a zergék, két kutyámra figyeltem, amint előttem szimatoltak. Serval talán százméternyire lehetett tőlem, ő jobb felől haladt – egy lucernást vert fel. Én megkerültem a saudres-i erdő szélső bokrait, s váratlanul egy romba dőlt kunyhóra bukkantam.

Hirtelen eszembe jutott, hogy 1869-ben láttam utoljára ezt a házikót, akkor tiszta volt, szőlő futotta be, ajtaja előtt csirkék csipogtak. Nincs szomorúbb az ilyen halott háznál; düledező, gyászos roncsai, olyanok, mint a csontváz.

Arra is emlékszem, hogy amikor egyszer fáradtan erre vetődtem, egy jóra való asszony borral kínált meg... Serval akkoriban elmondta a ház lakóinak történetét. Az apa öreg vadász volt, csendőrök ölték meg. A fiút láttam is – nagyra nőtt, nyurga suhanc, azt beszéltek róla, hogy ő is veszedelmes vadpusztító.

„Ordasék” – csak így emlegették őket.

Igazi nevük volt, vagy gúnynév? Ki tudná...

Odakiáltottam Servalnak. Már jött is hosszú gólyalépéseivel.

Megkérdeztem:

– Te! Mi lett ezekkel az emberekkel?

Elmondta a történetüket.

Amikor kitört a háború, az Ordas fiú is bevonult (harminchárom éves volt); anyja egyedül maradt otthon. A falusiak nem nagyon sajnálták az öregasszonyt, tudták, hogy van pénze.

Ott maradt hát egészen egyedül a magányos házban, az erdő szélén, messze a falutól. Különben sem félt: ugyanabból az anyagból gyúrták, mint az embereit, kemény öregasszony volt, magas és sovány, ritkán nevetett, és senki nem tréfált vele soha. A falusi asszonyok úgysem igen nevetnek. Neveessenek a férfiak! Errefelé a nők szomorúak és korlátoltak, mert az életük komor és fénytelen. A férfiakra ráragad valamelyes hangosabb vidámság a kocsmában, de asszonyaik komolyak maradnak, tekintetük mindig szigorú. Arcizmaik meg sem tanulják a nevetést.

Ordas anyó csak megszokott életét folytatta viskójában; nemsokára hó borította felette a tetőt. Hetenként egyszer bement a faluba kenyérért és húsért, s máris indult vissza. Azt beszéltek, farkasok kóborolnak az úton; puskát vett a vállára, fia rozsdás puskáját, a fegyver agya kopott volt már a sok használatból. Különös látvány lehetett a magas, öreg nő, amint kissé görnyedten, lassú, nagy léptekkel gázolt előre a hóban. . . A fegyver csöve ott meredezett fekete kendője fölött, jó szorosan bekötötte fejét, őszes haját nem láthatta senki.

Egy nap itt voltak a poroszok. Mindenkinek jutott belőlük, a vagyon határozta meg: kinek-kinek mennyi. Az öregasszonyról tudták, hogy jómódú, ő négyet kapott.

A négy porosz tagbaszakadt legény volt, mind a négy világos bőrű, szőke és kék szemű, sok viszontagságon lábolhattak át, mégis kövérek maradtak, jó fiúk voltak, pedig legyőzött országban jártak. A többitől szinte különszakadva éltek Ordas anyónál, igyekeztek figyelmesek lenni, s amennyire tudták, megkímélték minden fáradságtól és kiadástól. Reggelenként mind a négy ott tolongott a kút körül, és fehéres-rózsaszín bőrükre, északról idevetődött testükre a kemény, fagyos napokon is vadul locsolták a vizet. Az öregasszony közben jött-ment, a reggeli levest főzte. Bárki láthatta a négy poroszt, amint a konyhát takarítják, felmossák a köves padlót, fát vágnak, krumplit hámoznak, szennyes ruhát mosnak – rendben elvégzik a házi munkát, mint négy jó fiú az anyjuk körül.

De Ordas anyó mindig csak a saját fiára gondolt, az ő görbe orrú, nyurga, sovány fiára, barna szemére, tömött bajuszára; ez a bajuszka úgy ült a fiú ajka fölött, mint egy fekete párna. Mindennap megkérdezte katonáit:

– Nem tudjátok, merre jár a huszonhármas francia regiment? Az én fiam abban van...

De azok mindegyre csak azt felelték :

– Nem tudni. . . Mi semmit sem tudni...

Megértették szorongását és nyugtalanságát, nekik is volt anyjuk jó messzire – s ilyenkor százféleképpen kedveskedtek neki. Az asszony még szerette is őket, szerette ezt a neki jutott négy ellenséget, mert a parasztok nem ismerik a hazafiaskodó gyűlöletet, ez csak a felsőbb osztályok kiváltsága. A szegények, akik mindig csak fizetnek, mert szegények, mert minden új teher rájuk szakad, azok, akiket tömegesen gyilkolnak le, az igazi ágyútöltelek, mert ők vannak a legtöbben; ők, mindig csak ők, akik legkegyetlenebbül szenvednek a háború irtóztatós nyomorúságától, mert

olyan gyengék és kiszolgáltatottak: ezek az emberek egyáltalán nem értik a kardcsörtető dühöt, a könnyen ingerelhető nemzeti önhittség szempontjait, a politikai mesterkedéseket, amik rövid fél év alatt leterítik mind a két nemzetet, a győztest és a legyőzöttet.

Ordas anyó poroszairól így beszéltek a faluban:

– Ezek négyen jól megtalálták a vackukat!

Egy reggel aztán, amikor csak az öregasszony volt odahaza, már messziről látta, hogy a síkon valaki közeledik a háza felé. Hamarosan megismerte, a helybeli postás volt; a leveleket vitte szét. Neki is hozott egy összehajtogatott papírlapot. Ordas anyó elővette tokjából szemüvegét, amelyet különben csak varráshoz használt, és olvasni kezdett:

Ordasné asszony, jelen soraimmal nagy szomorúságot tudatok. Victor fiát tegnap megölte egy ágyúgolyó, azt mondhatnám, kettőbe szakította. Én egészen közel voltam, mert a században mi ketten összetartozunk, ő sokat beszélt nekem magáról, hogy írjak rögtön, ha baj lesz.

Kivettem a zsebéből az órát, hogy hazavigyem magának, ha vége lesz a háborúnak.

Césaire Rivot

közlegény

23. század, 2. szakasz

A levelet három hete írták.

Nem sírt. Mozdulatlan maradt, annyira megrendült, hogy fájdalmat sem érzett. Csak ezt motyogta:

– Hát megölték. ..

Lassan-lassan mégis előszivárogtak könnyei, a szíve sajogni kezdett. Kínzó, gyötrelmes gondolatai támadtak, egyik a másik után. Hát nem ölelheti meg többé a fiát, az ő nagy fiát, soha többé! Zsandárok ölték meg az apját, poroszok a fiút... Kettőbe szakította egy ágyúgolyó!... És mintha látta volna is a szörnyűséget... A lecsukló fejet, nyitva maradt szemét... vastag bajusza csücskébe harap, mint amikor haragudott...

Mit csinálhattak a testével? Ha legalább visszaadnák a gyereket, mint ahogyan visszakapta a férjét, golyóval a homlokában.

Most hangokat hallott. A poroszok jöttek vissza a faluból. Gyorsan zsebébe dugta a levelet; látszólag nyugodtan fogadta őket, úgy, mint máskor, arca nem árult el semmit. Könnyeit idejében letörölte.

Azok négyen elégedetten nevetgéltek, egy szép nyulat hoztak magukkal – biztosan lopták. Integettek, mutogatták neki, hogy most valami finomat fognak enni.

Ordas anyó rögtön készíteni is kezdte az ebédet, de amikor arra került sor, hogy leölje a nyulat, megállt. Pedig hát nem az első lett volna... Az egyik porosz azután öklével jól odacsapott a nyulacska nyakára, a kellő helyre.

Amint az állat kimúlt, az öregasszony kifejtette vöröslő testét bőréből; de feje búbjától talpáig

remegett, hogy látnia kellett a vért, amelyben vájkált, a kezét elborító, langyos vért, amint hűlt és kocsonyásodott a bőrén. Folyton az ő, darabokra szaggatott nagy fiát látta, véresen, mint ezt a vonagló állatot.

Végül az asztalhoz ült katonáival, de egyetlen falatot sem tudott lenyelni. Azok vígan befalták a nyulat, ügyet sem vetettek rá. Ordas anyó oldalról nézte őket, szó nélkül; közben egy tervet érlelt. Arca azonban annyira érzéketlen maradt, hogy azok négyen semmit sem vehettek észre rajta.

Váratlanul megszólalt:

– Hé, a neveteket sem tudom még!... Pedig már egy hónapja ültök itt a nyakamon!

Nagy nehezen megértették, hogy mit akar, s erre megmondták a nevüket, de még ezzel sem érte be: egy papírra felíratta velük az otthoni címüket is. Nagy orrára feltette szemüvegét, figyelmesen nézegette az idegen írást, összehajtogatta, és azt is zsebébe dugta, a másik papírlap mellé, mely fia halálát hozta hírül.

Ebéd után ezt mondta a poroszoknak:

– No, most megyek, és készítek nektek valamit...

Szénát kezdett hordani a padlásra – ott aludtak a poroszok. A katonák először csodálkoztak, majd amikor elmagyarázta, hogy így majdnem fáznak, még segítettek is neki. Egészen a ház zsúpfedeléig préselték egymásra a szénakötegeket – furcsa, nagy szobájuk lett: négy fala szénából, meleg és illatos; remek éjszaka ígérkezett benne.

Vacsora közben egyikük aggodalmasan vette észre, hogy Ordas anyó még mindig nem eszik. Azt felelte, hogy gyomorgörccse van. Majd jó nagy tüzet gyújtott, hogy melegedjék; a négy porosz meg felmászott – mint minden este – a padláslétrán a szállásukra.

Amint behúzták maguk mögött a csapóajtót, az öregasszony rögtön elemelte a létrát, azután zajtalanul kinyitotta az udvarra vezető ajtót, és szalmakötegeket kezdett behordani, jól telerakta velük a konyhát.

Mezítláb járt a hóban, olyan csendesen, hogy senki sem hallhatta. Időről időre megállt és figyelt: a négy alvó porosz harsogva, különböző hangnemben horkolt.

Amikor úgy látta, hogy mindent jól előkészített, hatalmas nyalábbal tűzre dobott a szalmából, s amikor meggyulladt, szétszórta a konyhában. Azután kiment, és várt.

A házat néhány pillanat múlva szilaj fény töltötte meg – fellobbant az ijesztő máglya. Izzó, roppant kemencévé változtatta a kunyhót. A szűk ablakon kiömlött a fény, s messzire megvilágította a havat.

Hatalmas kiáltás harsant a padláson, majd üvöltözés, lárma, a rémület és a halálfélelem szívzaggató hangjai. Amikor végül a csapóajtó lezuhant a konyhába, tüzes örvény támadt a padláson, áttörve a zsúptetőt, és felszökött a magasba, mint egy óriás fáklya. Az egész viskó lángolt.

Belülről már csak a tűz pattogása hallatszott, a falak ropogása, a lezuhanó gerendák nagy zaja. Egyszerre beomlott a tető, és a ház égő váza hatalmas szikrabokrétával fúrta át a sötét füstfelhőt.

A tűz megvilágította a fehér tájat, s a hómező úgy ragyogott, mint egy ezüstlap, melyre

rózsaszín fény ömlik. A távolban megkondult egy harang.

Ordas anyó ott állt összeroppant háza előtt, kezében puskája, a fia puskája – hátha az egyik porosz valamiképpen mégis előtántorog...

Amikor meggyőződött róla, hogy mindennek vége, a fegyvert a tűzbe dobta. Robbanás hallatszott.

Emberek futottak feléje, falubeliek és poroszok.

Úgy találták Ordas anyót, amint nyugodtan és elégedetten ült egy fatörzsön.

Az egyik német tiszt – jól beszélt franciául – megkérdezte:

– Hát a katonái?

Sovány karjával a kihunyó parázshalomra mutatott, és jó hangosan felelte:

– Ott bent!

Köréje tódultak. A porosz tovább faggatta:

– És hogyan támadt a tűz?

Ordas anyó megmondta:

– Én gyújtottam!

Először nem is hitték, azt gondolták, a szerencsétlenség hirtelen elvette az eszét. Amikor már mindenki körülötte tolongott, és őt hallgatta, elmondta az egészet elejétől végig, a levél érkezésétől a padláson lángoló poroszok utolsó üvöltéséig. Nem feledkezett meg egyetlen részletről sem, mindent elmondott, amit érzett, és amit tett.

Amikor befejezte, mindkét papírlapot kivette a zsebéből, s hogy a tűz kialvó fényénél lássa, melyik az egyik és melyik a másik, még egyszer orrára illesztette szemüvegét – majd felmutatta az elsőt, és ezt mondta:

– Ez itt az értesítés Victorról...

Amikor a másikat mutatta, a vöröslő rom felé bökött, és hozzátette:

– Ez meg az ő nevük, hogy maguk aztán írni tudjanak az otthoniaknak.. .

És nyugodtan átadta a porosz tisztnek, aki a vállát fogta. Ordas anyó folytatta:

– Írják csak meg, hogyan történt! És mondják el a családjukban, hogy én csináltam, én, Victoire Simon, az „Ordas”! Ne felejtsek el!

Német vezényszavak pattogtak. Az öregasszonyt megragadták, odadobták viskójának áttüzesedett falai elé. Vele szemben – talán húszméternyire – gyorsan felsorakozott tizenkét porosz. Ordas anyó meg se moccant. Tudta, mi következik. Nyugodtan várt.

Újabb vezényszó harsant, rögtön utána elnyújtott dörrenés. Az egyik golyó megkésve csattant, jóval a többi után. Az öregasszony nem vágódott el. Csak összeomlott, mintha lekaszálták volna.

A porosz tiszt hozzálépett. A sortűz majdnem kettévágta; görcsbe rándult jobbjára a bevérzett levelet szorongatta.

Serval barátom még hozzátette:

– A poroszok azután bosszúból lerombolták a legközelebbi kastélyt. S ez a legközelebbi... éppen az enyém volt.

Én meg a négy bennégett, szeretett fiú anyjára gondoltam, és annak a másik anyának kegyetlen hősiességére, akit itt a fal mellett agyonlőttek.

Lehajoltam egy kavicsért; még kormos volt a tűztől.

Lev Nyikolajevics Tolsztoj: Nyehljudov herceg feljegyzéseiből

– részlet –

„1857. július 7-én Luzernban, a Schweizerhof nagyszálló előtt, amelyben csupa gazdag ember lakik, egy kolduló vándor muzsikusként fél óra hosszat énekelt és gitározott. Mintegy száz ember hallgatta. Az énekes háromszor kért alamizsnát. Egyetlen ember sem adott neki semmit, és sokan kinevették.”

Ez nem költői kitalálás, hanem valóságos tény, aki akar, utánajárhat, igazolhatja a Schweizerhof valamennyi vendége, aki július 7-én ott megszállt, s ezek neve az újságokból megtudható.

Ím, egy esemény, amelyet korunk történetíróinak lángbetűkkel, kitörölhetetlenül kellene feljegyezniük. Ez az esemény jelentőségesebb, komolyabb és mélyebb értelmű, mint mindaz, amiről újságaink és krónikáink írnak. Hogy az angolok meggyilkoltak még ezer kínait, mert a kínaiak nem hajlandók semmit pénzért vásárolni, s országuk elnyeli a csengő aranyat; hogy a franciák meggyilkoltak még ezer kabilt, mert a búza jól terem Afrikában, meg azután az állandó háború fölöttébb hasznos a hadsereg kiképzése szempontjából; hogy a nápolyi török követnek nem szabad zsidónak lennie; hogy Napóleon császár gyalogosan sétál Plombièresben, és a sajtóban biztosítja népét afelől, miszerint ő a nép akaratából uralkodik – mindezek csak szavak, amelyek régóta ismeretes igazságokat igyekeznek közölni vagy elrejteni. Azonban ez az esemény, amely július 7-én történt meg Luzernban, merőben újszerűnek és különlegesnek tűnik fel szememben: nem az emberi természet örök rossz oldalára vonatkozik, hanem a társadalmi fejlődés egy bizonyos korszakára. Nem az emberi cselekedetek történelmébe tartozik, hanem a haladás és a civilizáció történelmébe.

Hogyan lehetséges az, hogy ez az embertelenség, amely sohasem eshetett volna meg akármilyen német, francia vagy olasz faluban vagy városkában, megtörténhetett itt, ahol civilizáció, szabadság és egyenlőség a legmagasabb fokon állnak, s ahol a világ legcivilizáltabb népeinek legcivilizáltabb fiai gyűlnek össze átutazóban? Hogyan lehetséges az, hogy ezek a fejlettség magas fokán álló, humánus emberek, akik a közösségben mindenféle tisztességes és

humánus ügyet felkarolnak, képtelenek minden szívbéli emberi érzésre, minden *egyéni* jótettre? Hogyan lehetséges az, hogy ezek az emberek, akik hivatalaikban, összejöveleiken, társaságaikban féltő gondoskodással kísérik figyelemmel az Indiában élő nőtlen kínaiak sorsát, a kereszténység és a műveltség elterjedését Afrikában, az emberiség általános színvonalának emelését s az e célból alakuló egyletek munkáját, nem találunk lelkükben egyetlen egyszerű, ősi, emberi érzést sem embertársaik iránt? Talán kivészott belőlük ez az érzés, és helyét elfoglalta a hiúság, a becsvágy és a pénzsóvárság, s most már ezek vezérlik az ilyen embereket hivatalaikban, összejöveleiken, jótékony célú társaságaikban? Lehetséges volna, hogy annak az értelmes és önző célú emberi társulásnak az elterjedése, amelyet civilizációnak neveznek, kiöli és megsemmisíti az emberekben az ösztönös és szereteten alapuló társulás vágyát? Hát ez az az egyenlőség, amiért az emberiség annyi ártatlan vért ontott és annyi bűnt követett el? Hát lehetséges az, hogy a népek – miként a gyermekek – megelégszenek az egyenlőség szó pusztá hangzásával?

Egyenlőség a törvény előtt? De hiszen az emberek élete nem a törvényhozás szférájában folyik le! Legfeljebb egy ezredrésze esik a törvény alá, a többi kívül marad azon, az erkölcs, a szokás, a társadalom szférájában. A társadalomban pedig a lakájnak jobb ruha jut, mint az énekesnek, és büntetlenül sértegetheti őt. Nekem jobb ruhám van, mint a lakájnak, s ezért büntetlenül sértegethetem. A portás engem maga fölött állónak ismer el, az énekest maga alatt állónak tekinti; amikor összeültem az énekessel, egyenrangúnak tekintette magát velünk és gorombáskodni kezdett. Orcátlanul viselkedtem a portással, s ekkor a portás alattam állónak érezte magát; a pincér orcátlanul viselkedett, s az énekes alacsonyabbnak érezte magát nála. És lehet-e szabadság, igazi, pozitív szabadság – vagy az, amit az emberek annak neveznek – egy olyan államban, ahol valakit börtönbe csukhatnak, amiért senkinek sem ártva, senkit sem zavarva űzi az egyetlen mesterséget, amelyhez ért, hogy éhen ne haljon?

Milyen szánalmas, boldogtalan teremtés az ember: állandóan határozott döntésekre áhítozik, s közben tehetetlenül vergődik jó és rossz tények, elképzelések és ellentmondások végtelen óceánjában. Évszázadok óta fáradozik, hogy különválassza az egyik oldalon a jót, a másikon a rosszat. Telnek-múlnak a századok, és akárhol, akármit vessen is az elfogulatlan elme a jó és rossz mérlegébe, a serpenyők meg sem rebbennek, mind a két oldalon egyforma sok a rossz és a jó. Bár megtanulná végre az emberiség, hogy ne elmélkedjék és ne ítélkezzen szigorúan és határozottan, ne akarjon választ adni olyan kérdésekre, amelyek csupán azért adtak fel neki, hogy mindörökké kérdések maradjanak! Bár megtanulná végre, hogy minden eszme egyszerre hazug és igaz! Hazug – egyoldalúsága által, mivel az embernek nem adatott meg, hogy a teljes igazságot átfogja; és igaz, mert az emberi törekvések egyik oldalát fejezi ki. Beosztásokat és alosztályokat eszeltünk ki a jó és rossz örökké mozgó, végtelen, kavargó káoszában, képzelt vonalakat húztunk az óceánon, és most azt várjuk, hogy a tenger e vonal szerint csakugyan ketté fog válni. Mintha nem lenne elképzelhető millió és millió másféle osztályozás, más szemszögből, más síkon. Igaz, minden új osztályozás kidolgozása hosszú évszázadokba telik, de hiszen az évszázadoknak is milliói teltek már el, és milliói fognak még eltelni.

A civilizáció jó, a barbárság rossz; a szabadság jó, a rabság rossz, ímé, a képzelt ismeret, amely megsemmisíti és lerontja az emberi természet ősi, nemes, ösztönös törekvését a jóra. És ki fogja pontosan meghatározni, mi a szabadság, mi a zsarnokság, mi a civilizáció, mi a barbárság? Hol a határa az egyiknek és a másiknak? Kinek a lelkében olyan szilárd és rendíthetetlen a jó és rossz mércéje, hogy meg tudná mérni vele a tovatűnő, bonyolult jelenségeket? Kinek olyan átfogó az elméje, hogy akár a mozdulatlan múltban át tudná vele fogni az összes tényeket és

felmérni őket egymás ellen? Ki látott már olyan helyzetet, amelyben ne vegyült volna össze a jó és a rossz? S honnan tudom, hogy nem azért látok-e többet az egyikből vagy a másiktól, mert nem jó helyen állok? Ki képes rá, hogy értelmével akár csak egy szempillantásra is olyan tökéletesen elszakadjon az élettől, hogy felülről, függetlenül tudja szemlélni? Egy, csak egyetlenegy csalhatatlan vezetőnk van, a világot átfogó szellem, amely valamennyiünket áthat, együttesen és külön-külön, amely valamennyiünkbe belehelyezte a törekvést azután, aminek lennie kell; az a szellem, amely a fának megparancsolja, hogy a nap felé nőjön, a virágnak hogy magvát elhullassa ősszel, nekünk pedig, hogy öntudatlanul egymás közelségét keressük.

S ezt az egyetlen áldott, csalhatatlan hangot fojtja el a civilizáció zajos, sietős fejlődése. Melyik igazán ember és melyik barbár: az a lord, aki az énekes elnyűtt ruhája láttára dühösen felugrik az asztaltól, aki fáradságáért nem veti oda neki vagyona milliomodrészét, és most jóllakottan, csendes, világos szobájában ülve nyugodtan ítélkezik Kína dolgaiban, és igazságosnak találja az ott végbemenő tömeggyilkosságot; vagy pedig a kis énekes, aki a börtön árnyékában, egy árva frankkal a zsebében húsz éve járja a hegyeket és völgyeket, senkinek sem ártva, mindenkinek örömet szerezve énekével, akit megbántottak, majdnem kidobtak ma este, és aki fáradtan, éhesen, megszegegyenülten kullogott el valamerre, hogy rothadó szalmán töltsse az éjszakát?

Az éjszaka halálos csöndjében most messze-messze a város felől felhangzott a kis emberke éneke, gitárjának pengése.

Nem – szólalt meg bennem egy hang nincs jogod szánakozni sorsán és felbőszülni a lord jóléte ellen. Ki méri meg a belső boldogságot, amely e két ember lelkében él? Lám, a kis muzsikus most ott ül valahol egy sáros küszöbön, feltekint a ragyogó, holdas égbe, és örömmel énekel a csendes, illatos éjszakában; lelkében nem él sem szemrehányás, sem harag, sem megbánás. De ki tudja, mi megy most végbe ezeknek a gazdag embereknek a lelkében, pompás szobájuk mélyén? Ki tudja, ismeri-e csak egy is közülük azt a gondtalan életörömöt, azt a megbékélt egyetértést a világgal, amely annak a kis embernek a lelkében él? Végtelen a bölcsessége és a jósága annak, aki megengedte és életre hívta mindezeket az ellentmondásokat. Csak te, tehetetlen féreg, aki szemtelenül, törvényellenesen igyekszel behatolni az ő törvényeinek és szándékainak értelmébe – csak te érzed ezeket ellentmondásnak. Ő pedig gyengéden néz le rád mérhetetlen fénylő magasságaiból, és örvendezik az örök harmóniának, amelyben valamennyien ellentmondások közepette és örökösen mozgunk. Büszkeségedben úgy vélted, kiszakíthatod magad a közös törvényszerűségből. De nem, kicsinyes és nevetséges haraggal a lakájok ellen is csupán beleilleszkedtél az örök és végtelen harmóniába...

Kosztolányi Dezső: Pokol

Valaha anyának hívták, de már régen névtelen volt. Azon a napon vesztette el nevét, mikor fia homlokán átszaladt golyó, könnyű és hegyes kis orosz acélgolyó, mely csak akkorka pirosllila

pöttyöt hagyott rajta, mint egy eper. Eleinte nagyon csodálkozott ezen. Különösnek találta, hogy ugyanazok a tárgyak és emberek bámultak rá, mint annak előtte. Ha legalább a névjegyére nyomhatott volna valamit, mint özvegyek a három betűcskét: özv. De annak, ami vele történt, nem volt jegye és szava.

Aztán megpróbált még élni. Kissé felemelte fejét, mely súlyosan a mellére kívánczolt, és kortyintgatta a napfényt, ahogy a beteg madár iszik. Nem esett jól. Kénytelenül-keletlenül itta a levegőt is, de ez a sárgaarany, keserű medicina sem segített. Szeme megnőtt, két tenyere kemény és vékony lett, mint a penge, arca öblös, feje dacos, melle nyiszlett. Úgy viselte a fájdalmat, mint egy sisakot.

Ha kérdezték, tulajdonképpen mi történt, csak ennyit mondott:

– Még nem nyilatkozhatom.

Az első napokban teljesen egyedül volt. Kiült a kerti padra, és nézett maga elé, a porba. Csak ürességet érzett a szí helyén, valami bizonytalanságot az utcán, különösen magas falak és kerítések mellett. Néha meg az bántotta, hogy nagyon is megnézte egy ember, és azt hitte, hogy üldözi. Rendőrt keresett, és mikor nem talált, futni kezdett, elfordított fejjel, hazafelé.

Hogy meglátogatta őt egy-egy barátnéja – vézna öregasszonyka, többnyire feketében, mint ő, s fekete gyöngyökkel –, egymás nyakába borultak, percekig hangtalanul sírtak. De aztán törülgetni kezdték a könnyeiket, és leültek. Az anya értetlenül bámult rá.

– Semmi baja sincs – mondta –, nagyon jó helyen van... egy igen-igen titokzatos helyen, szegény aranyoskám...

Az emberek ilyenkor elnémultak, és sötéten összenéztek. Ő pedig ujját a szájára nyomta:

– Csitt, senkinek egy szót sem... Magasabb megbízatás... Hivatalos titok...

A napok azonban múltak, a tűpárnát por lepte be, már fakult-avult a bársonya, s a fia mélyen aludt, a föld alatt, feje fölött ácsolt fakeresztel. Voltak pillanatai, mikor ezt világosan látta. De ha hosszabban gondolt rá, megfájdult a feje, és összekuszálódtak gondolatai. Leült egy székre, szegény, száraz, öreg ölébe tette kezét, és egy dalt dúdolgatott.

Ki tudja, miért, a fiát egyre kisebbnek érezte, amint eltávozott tőle, és képe lassanként elszíntelenedett. Már akkor is gyermeknek látta, mikor – az utolsó délutánon – kezében a fegyverrel, hátán a zsákkal búcsúzkodni jött hozzá. Nagyon csodálkozott azon, hogy cigarettázott. Ilyen kisfiú, és már cigarettázik. Nézte kezét, különösen kövér ujjait, melyek a zöld posztón feküdtek, szelíden, a kis határozatlan kék szemét, a csigás, durva haját, mely dúsan nőtte be feje bőrét, egészen keskeny homlokáig. Sohasem becézgette. Mindig csak úgy hívta, Károly. De ekkor egyszerre kiszaladt száján, hogy maga is megijedt az új szótól, mely oly kevésbé illett a kövér, harminckét éves ügyvédre: Károlyka. Szerbusz, Károlyka, Isten óvjon, Károlyka, vigyázz magadra, Károlyka. A tarisznyájába pedig szeretett volna beletenni tejet, zsömlét, játékot. Azután ha beszélt róla, nemegyszer Karcsikának nevezte, és később Karikának, ahogy egyéves korában. És eszébe jutott az az együgyű vers is, mellyel csecsemőkorában hívogatta: „Kari... Kari... Karika...”

Levelt is kapott néha ismerőseitől, kik itt-ott olvasták újságokban a hírt, és osztozkodni kívántak a gyászban. Heves szívdobogással nyitotta föl. Megvárta, míg elmegy a postás, aztán nézett, hogy nem jön-e vissza, egy sarokba futott, és hirtelenül elolvasta. Ebben is az volt. Arca kigyúlt, és körültekintett a szobában. Csak meg ne lássa senki. Valami tárgyat tett rá, egy kendőt,

könyvet. Később a szekrény fiókjába dugta, mélyen a ruhák alá. Éjjel felkelt az ágyból. Előkotorta a levelet, és minden betűjét külön-külön tűvel szúrta ki, széttépte ezer apró darabra, hogy körme is belefájdult, s végül gyufával – az ágyban – égette el. Csak akkor tudott elaludni.

Egy délután világosan megfogalmazott agyában a gondolat, hogy ezeket a suttogásokat és szóbeszégeket végre el kell intéznie, hivatalos úton. Mint szegény bódult agya gondolta – a „vádak és a rágalmak” ellen itt keres orvoslást. Kis, fekete, gyönggyel rakott főkötőjét fejére tette, és elindult a városba. Nem tudta bizonyosan, hová megy, tévedezett, merre a lába vitte, de többnyire óriási, szigorú épületek előtt állapodott meg, melyekben nem magánemberek laknak, és a külsejük is elárulta, hogy nincs bennük semmi nyájasság. Különösen a hosszú, szürke vagy sárga házak vonzották, gyárok és raktárak, vagy malmok épületei, melyekből titokzatos dongás hallik, vagy adóhivatalok, elöljáróságok, biztosító intézetek palotái, melyek előtt portások állanak, paszományos sapkával, roppant tekintéllyel. Ezeket az embereket igen tisztelte. Eleinte alig merte rájuk emelni a szemét, csak keringett körülük. Ha a kapuk előtt haladt el, melyekben többnyire egyenruhás szolgák vagy pénzügyőrök ácsorogtak, megroggyintotta térdét, és lehajtotta fejét, mint hívó szokta, a templom előtt.

Különben egyszerre ernyedetlen, szorgalmas életet kezdett élni. Napja jó részét azzal töltötte, hogy kérvényeket, beadványokat, felterjesztéseket, fellebbezéseket, hosszú-hosszú leveleket írt. Gyönyörű gyöngybetűkkel kezdte: nagytekintetű bizottság... méltóságos uram... kegyelmes uram... azzal a hódolatteljes kéréssel... teljes tisztelettel vagyok alázatos... nagyon alázatos szolgálja... Az alázatos szolga, a nagyon alázatos szolga néha írás közben feltekintett, és vékony, szinte papírszerű arcára kétségbeejtő vakbuzgóság volt írva. Egy hónapig másolgatta-rendezgette írásait. Mikor elkészült velük, a rendőrségre ment, már nem félénken, igen határozottan:

- A személyazonosságom óhajtom igazolni - mondta.
- Milyen ügyben ?
- A személyazonosságom, kérem... itt az arcképes igazolványom ... az akták... az okmányok.

Ki is teregette írásait, melyek tintával, kék, vörös írónnal voltak aláhúzogotva, az arcképeit, és várakozott. A tisztviselő pedig gyengéden karon fogta, és kivezette.

Ő azonban nem nyugodott. Mindennap az ajtónál állt, a törvényszék, a postahivatal, a bankok, a jótékonysági intézmények rendre megismerték, de vigasztaló szónál többet egyik sem adhatott. Mindenütt igazolta magát, és írást – pecsétes, hivatalos aktát – követelt róla. Mikor nem volt új hely, ahová menjen, s a régieken már messziről kíméletesen intettek, hogy senki se fogadhatja, a járókelőket szólította meg az utcán, s eléjük tárta kötegeit, a fia régi leveleivel egyetemben, melyeket – esküvel erősgette – csak tegnap kapott.

Késő éjjel fáradtan szokott hazavetődni. Három kis szobácskája volt, de mióta a fia elment, csak egyet lakott. A másik kettőt bezárta kulccsal. Azt mondta, hogy a drágaság miatt, mert sokba kerül a fűtés. Más oka volt, melyet csak ő tudott. Ezzel a titokkal a kis udvari szobába vonult, hol közel egy évig lakott. Igaz, hogy itt se maradhatott nyugodtan. Régóta rossz szemmel nézett egy szekrényt, melynek fényezett ajtajai élesen csillogtak. Érezte, hogy a háta mögött e szekrény mindenféle bolondságokat művel, mozog és nyikorog, mikor nincs otthon.

Este elhatározta, hogy meglesi a szekrényt. Lábujjhegyen lopódzott be szobájába, az ajtó

mögé bújt, és hallgatóz. A szekrény, mely semmit se tudott róla, óvatosan megmozdult, kitérte két ajtaját, mint a kabát szárnyát, s az asztal felé ment, körüljárta a szobát, végül pedig leült a székre, mint egy ember. Nagyon csúnya és gonosz volt. Később a mosdó se tudta tartóztatni magát. A tükör gyorsan egymás után több fényjelet adott, bizonyára a székeknek, melyek erre a jelre sorakoznak. Táncolt az egész szoba. Ő pedig figyelt az összeesküvésre, látta, hogy a gyanúja nagyon is alapos volt.

Homlokát verejték verte ki. Nagyon lassan fölkel, kisuhant és újra bejött a szobába, de most már kezében egy szál lobogó gyufával, hogy titkos ellenségei meghunyászkodjanak. Minden bútort alattomosan hallgatott. Meggyújtotta az asztalon álló petróleumlámpát, és mint még soha, kopár kétségbeeséssel meredt maga elé. Itt tovább nem maradhat. Mindent fárasztónak, gyűlöletesnek talált. Különösen egy rézgyertyatartó ingerelte. Ha ránézett, könnyek facsarták orrát. Feltette, még holnap reggel elutazik, akárhová, az első vonattal. Ki is rakta szekrényét, a drága, régi fehérneműket, az ingeket, a zsebkendőket, abroszokat az asztalra, hogy a reggeli csomagolásnál kéznél legyenek.

A lámpa, minthogy nem oltotta el, tovább égett az asztalon, szilaj és sötét sárgasággal, később tűzcsíkot eresztett, néhány szikrát a sötétségbe, és elkezdett füstölni. Lustán, puhán, ördögös imbolygással szállingóztak a koromszemek mindenüvé. Az ágyat – mint a fekete hó – egészen beeste a korom, a fehérneműek, terítők messze feketültek, és a szobát betöltötték fullatag, forró szaggal.

Már szürkült, mikor felébredt. Tág szemmel nézett körül, és azt hitte, hogy még mindig nincs ébren. Kissé felült az ágyban. Babrált a paplanon, mely fekete volt, mint a ravatal posztója. Csak most ijedt meg. Ki is ugrott ágyából, és a szobára nézett, melyet bevont valami sötét, rejtélyes réteg, és a kialudt lámpára, mely repedt üveggel, üszkösödő bélel haldoklott az asztal közepén. Nem tudta, hová került. Arca, keze, ruhája fekete volt, mint az ördögé. Leesett a padlóra, és gondolkozni próbált. Jó volt a földön ülni. Csendesen motozott a vastag koromban. Már nem is akart kimenni innen. Tudta, hogy hiába is akarna. Az elkárhozottak szelídségével törődött bele abba, amin nem változtathat. Tapogatta a földet, és tudta, hogy az a pokol. Miért is hitte másnak? A pokolban sima parkett van, ablakok, függönyök, asztalok, székek, és ilyen lassú, érthetetlen sötétség, ilyen végtelen-végtelen szomorúság. Kissé kényelembe tette magát. Feltépte ruháját, hogy könnyebben lélegezzon – mert a melle táján valami nyomást érzett–, és összekuszálta otthonosan csenevész, gyér haját is.

Akkor aztán kibuggyant szájából a nevetés – hidegen és fényesen –, mint a víz.

Bródy Sándor: Kaál Samu

Fent a hegyen, Fedémesen, polyák ulánusok éppen akkor cselekedték meg, hogy szerdán reggel jó korán lóval, munícióval, mindennel kivonultak az exercirplacra és délelőtti harangszóra már az egész falu lángban állott.

A hegyaljában, a Bikken keresztül átvilágolt a rettenetes fény egészen Szépasszonyfalváig.

Itt a matyók sűrűen hányták magukra a keresztet s az asszonyok – ámbár csak szerda volt – töltött káposztával lakatták a katonáikat. Csak el ne menjenek.

A legényekben pedig mintha megroggyant volna a bátorság, ha a kocsmában katonák mulattak, ők hazamentek szépen.

Az egész falu abban volt, hogy jobb félni s eltűnni a sorsot, mint megijedni majd. Hetven óta különben is megszokták ezt az állapotot. Ugyanabból a huszárezredből ugyanaz a két század feküdt közöttük azóta.

A legénység – nagyrészt rusznyákok, de negyedrészt hazabeliek is – változtak minden három évben, de az állapot a régi maradt.

Selyem volt a takarmány az egész völgyben, de a lovuk mégis görhes, fáradt, sovány maradt; a legfinomabb, a legszagosabb szénát előttük etették fel a katonák a saját lovaikkal. Előttük lopták meg a félszert, s jaj volt annak a matyónak, aki szólni merészelt. A Kispatkósy-fiú egyszer... Szép vers van a fejfáján fiatal életéről, szomorú haláláról. Vagy le is kopott azóta, azért a szépasszonyfalviak el nem felejtették.

Az istálló, a ház, minden falat legkülönb részét ezek a mamalikok szedték el előlük. És a hazabeliek is egészen hozzátörődtek ezekhez a sáskákhoz.

Nem volt mit tenni. Panaszt kinél tenni? Csúffá tett legények mégis a falun a legártatlanabb nótát énekelték búsan, szomorúan:

*Kijée ez a ház kijée,
Beró János urameé.
Hát ez a ház vaj kijée
Bedécs András urameé...*

Öreg asszonyoknak kiesett a könnye...

A tisztek – kapitány volt köztük a legfőbb – megtanultak valamelyest magyarul, s úgy tudtak kacagni, amint keservesen bőgött a paraszt.

Másképp is alig lehetett itt egyebet tenni, mint nevetni és sírni megint.

Nyomorult falu, a tisztek halálra unták magukat, ha mégis olykor egy-egy kis hecc nem akad.

Éjjeli muzsikát adtak boldog-boldogtalannak, a Samu zsidó feleségének, a Paklincs leányoknak, mindenkinek. Az orvos feleségét hagyták csak békén, maguk sem értették: hogyan.

Aznap a fedémesi autodafé nem hagyta a tiszteket aludni. Hajnalfelé eloszlottak mégis. Brandel báró – a hadnagy – nem tágított, egyedül. Fogta a cigányokat, s ment egyenesen az orvos

háza felé.

A muzsikusok ráhúzták. A báró énekelte hozzá a szerenádot. S a mikor az orvos megjelent az ablakban, még dühösebben énekelte.

– Távozzanak! – szólt ki az orvos röviden.

– Marrad! – szólt a hadnagy.

Az ablak becsapódott s egy pár perc múlva az orvos ott állott a katona előtt.

– Báró úr, egy szóra,

A hadnagy nevetett, s intve a fiúknak, hogy: „Mars”, kardjára tette kezét és szólt:

– Tessék.

Egyedül maradtak. Sötét volt, az orvos megszólalt:

– Báró úr, ön nem ismeri családomat.

– Nem.

– Mit jelent hát ez a különös tisztelet?

– Akarom.

Egy pofon csattant el a levegőben. A katona kardjához kapott. Az orvos egy pisztolyt vont ki zsebéből.

– Tessék közel jönni!

Hadonászva kardjával, szitkokkal ajkán – négyszer is nekiugratott. De amikor közvetlen közelébe ért s világosan látta, mint mered rá a halál a kis forgó pisztoly csövéből – karja, ajka egyszerre elállt. Hiába tüzelte magát, a vér megfagyott ereiben, amint az utolsó megrohanásra nyaka mellett süvített el a golyó és megpörzsölte állán a szakállt.

Még mindig szitkozódva ugyan, de már remegve hazatántorgott.

Ajtaja előtt most is, mint mindig, ott feküdt szolgálja. Megrúgta derekát. Kaál Samu felugrott:

– Parancs!

Bort kellett felhoznia a pincéből. Meggyújtotta a lámpát, s az italt oda tette az asztalra.

– Mehetsz! – szólt a hadnagy.

Kaál Samu kifelé indult.

A báró a közkatona keze után kapott:

– Maradj! – szólott szelíden. Aztán odalépett az asztalhoz. Bort öntött a poharakba, s az egyiket a szolgának nyújtá:

– Igyál!

Kaál Samu széles matyóarcát hol félelem húzta össze, hol kiszélesítette az öröm.

Aztán ittak...

Hajnali három órakor az orvos épp felszállott a kocsijára. A kerületébe akart indulni. A kocsis

szólt: „gyü!”

Hátul a gazdája egyszerre csak lefordult a kocsiról.

Huszárkarabélyból egyenesen a szívébe ment a golyó. A kocsi mögött, a bodzagarád alatt, korán kelő kofaasszonyok egy huszár közkatonát láttak:

– Kaál Samu mit tettél...Mit tettél? – kiabáltak utána, amint a közkatona eldobva fegyverét, nekifutott a partnak...

*

Kaál Samut vitték a miskolci brigádba. Mosolyogva ballagott az eszkort között. „Bolondok – gondolta magában –,ezek azt hiszik, hogy a halálra visznek!”

Nevetett, amikor vigasztalták:

– Ne búsulj Samu, azért még nem visznek vesztőre...

– Búsuljon a ló!... Azt felelte. Szerették volna megtudni, kérdezték egyre:

– Mi vitt téged erre, Kaál Samu?!

Összeszorította a vékony pitttyét, felhúzta a ritkássárga szemöldeit s hallgatott.

A börtönben sem tudták szólásra bírni. Hiába vesződött vele a profosz, a hadbíró; bohókás tekintetét vágott, sunyin vihogott, sőt úgy sandalított az őrnagyra, mintha azt akarná mondani: „Jó, jó!”

Nap-nap után, böjt-böjt után múlt. Nem messze volt Szépasszonyfalva, egyszer csak a tisztje is bejött hozzája.

Hogy örült, hogy törülte a markával a nyúlszemeit. A vén profosznak majd kiesett a könnyű a szeméből.

Mégis csak áldott jó emberek ezek a tiszt urak.

Szolgát és gazdát magukra hagyta a börtönőr. Az ajtón át hallotta, hogy vigasztalja a báró a matyó-gyereket. S hogy rimánkodott az:

– Tudom, nem tetszik elhagyni!

Kaál Samu jelentkezett másnapon:

– Vallok.

Vallott.

– Kedden volt, a lovat becsméltem – megütött az ostorral!... Meg kell halnod ezért...

Be volt fejezve ezzel a vizsgálat. Elkövetkezett nagy gyorsan az ítélet.

Előtte való napon tisztát hozott Kaál Samunak a szülője. Tisztát is, egy kis enivalót is. Mind a kettővel bebocsátották.

Hadd sírják ki magukat! Sírt is az öregasszony az egész falu helyett. A fiú vigasztalta furcsa beszéddel, mintha megzavarodott volna:

– Eladó-e még a Bándi Ferusék félfertálya az emienk mellett? – szólt fennen s belenyúlt a lajbija zsebibe, mintha az eladó föld árát akarta volna onnan kivágni.

Még mást is szeretett volna mondani, ejtett is egy-egy szót a gazdájáról, arról, hogy tán-tán hamarabb megy haza, mint a többi; de az egész olyan zavaros volt, hogy az öregasszony még jobban nekibúsulta magát.

Kaál Samu füttyürészett, amikor a bírósága elé vitték. A tiszta új ruhája, csizmája, orcája, nagy kajla fülei úgy ragyogtak, mint csákóján a rózsza.

Szinte tetszett az ezredesnek olyan haptákba vágta magát.

– Helyes, fiam! – bátorította néma tekintettel a gazdája, aki ott volt a bíróságban, fessen, mint mindig, de halványan, mint még soha.

Halálra ítélték. Orvul lőtt, – akasztófahalálra.

Sárga arcát a szolgának hirtelen árny borította el. De megint csak kiderült, peckesen szalutált, elvezették.

*

Katonáéknál nem késlekednek a megtorlással. Kaál Samut meg se hagyták melegedni a brigádban. Elvették szép katonaruháját, a régit, a parasztit hozták elő a magazinból. Oh, hogy megörült neki. A bekecse zsebében még ott volt – ha két év alatt megszáradt is – az a két szál rozmarin... Ott volt, az volt...

Mégis csak kiesett a könnyü a szeméből. Mégis csak hazamegy. Igaz hát, hogy áldja meg az isten... Elkapta a kezét a gazdájának – mert meg-meg csak bejött az hozzá – s csókolta hevesen.

– Csak okosan, okosan! Nem félni! – szólt az s magára hagyta a siralomházban.

Ott ismételtette ő is az édes szülőjének:

– Csak okosan, okosan! Nem félni!

Nem is félt már az öregasszony; azt se tudta, hol van, ki fia, ki az istene: úgy rázta a hideg...

Hajnal volt, havas, világos téli hajnal. Az ablakon keresztül be lehetett látni az egész udvart. Tele volt ölfával, csak szélről látszott ki egy vékony gerenda. Civilek mozgolódtak körülte.

Kaál Samu nézte, nézte. Mennyi komédia! – gondolta magában. De azért fázott. Bátorította magát. Talán éhes? Evett s szivarozott. Még félig se szíva ki a virgóniát – azt is a gazdája küldte – elvették a szájából. Több volt, mint a fele, ej, jó kis szivar! Sajnálta, feltette a polcra.

Megimádkoztatták, kivitték.

Már akkor ott állott az udvaron a százada: valamennyien ünnepi ruhában, cakompak. Intett nekik a fejével, sandalított rájuk a szemével. Biztatni akarta őket, szeretett volna szólni: „fiúk ne féljete!”

Neki borzongott egy kissé a teste, de nem félt. Félni! Hiszen ott volt százada előtt gazdája, a hatalmas, az erős, a mindenható tiszt. Aranyrojtos ruhájában, mellén a ragyogó rendjellel – kis isten! Kaál Samu nézte, nem tudta levenni róla a szemeit.

Bizalmat, bátorságot, biztosságot szerzett magának e sárga arcból, a hegyesre kifent bajuszból.
Büszkén, majdnem gőgösen ment előre az akasztófa felé.

Arccal a bajtársak felé fordították. A hadbíró őrnagy mormogott valamit, Kaál Samu nem hallotta, nem is volt rá kíváncsi. A gazdájára nézett. Az sárgán, mint egy halott, de kidülledt mellel, mint egy igazi huszár, tekintett rá vissza:

– Csak okosan... nem félni!...

...A hóhér-legények megragadták. Kaál Samu elordította magát:

– Hadnagy úr, ne hagyjon...! Többet nem szólhatott.

Tréfa volt. Véget ért. A tiszt imára vezényelt.

Ady Endre: Hajó a ködben

Ködben ül a Táttra orma,
Ködben a paloták tornya
És itt és ott, néha-néha
Lobban egy picike fény
És megfeszül a vitorla.

Magyar tenger ez a tenger,
Vésszel, köddel, gyötrelemmel
Szeljük árját néhány százan:
Jaj, vajon mi lesz velünk?
Nincsen itt part, nincsen ember.

És hajózunk, szállunk, szállunk,
Sohase lesz megállásunk:
Egy köd-ország Magyarország
S hogyha Új jön, újra köd,
Köd előttünk, köd utánunk.

Valamikor ki kell kötni,
Valaminek kell már jönni,
Valahára mutassuk meg:
Ágyúk vannak a hajón
S az ágyúk tudnak dörögni.

Ady Endre: Esze Tamás komája

Gábor fiam Bécsé,
Oda is van nőve,
Örzse lányom a Krisztusé,
Papok szeretője.

Morva grófé földem,
Asszonyom a sírban.
Menjünk, menjünk Munkács felé,
Már eleget sírtam.

Nincsen e világon,
Nem maradt már semmi:
Esze komám, ideje már
Rákócziért menni.

Magyar bolondoknak
Bolond útját járom,
Bécsi lator lett a fiam,
Pap-céda a lányom.

Váradon gyaláznak,
Bécsben kinevetnek,
Ciberén élt Esze komám,
Mondok egyet kendnek.

Urak, papok dölyfét,
Ím, eleget túrtük,
Gyomrunkba a sok bánatot
Már eleget gyűrtük.

Rákóczi, akárki,
Jöjjön valahára:
Kígyóinknak, Esze komám,
Lépjünk a nyakára.

Ady Endre: Catullus költő halála

Mikor már szegény Catallusnak
Beszélnie sem volt szabad,
Lesbia fülébe más súgta
Tovább a gáláns szavakat.

Mikor a nóták elhallgattak
S Catallus pihegett szegény,
Nótákhoz csábitott félvárost
Egy hirtelen támadt legény.

Mikor a holttestet beszórták
A nyár vidám virágival,
Körül a kertben csodamódra
Ezer új rózsát szült a galy.

Mikor a holtnak hű barátja
Már a sírástól berekedt,
Szomszédban egy patricius-hölgy
Szült pompás, erős gyereket.

S mikor Lesbia átokkal sírt,
Nem volt ezt szörnyű hallani,
Ruháját úgy tépte, hogy lássa
Szép fehér mellét valaki.

Ballai László: A tengernél

Hosszasan készültünk.

Elképzeltük a szorost,
a sirályok vijjogását,
a parti sziklák alatti csobogást,
az áramló éjszakákat.

Megérkeztünk, a sós szélbe
fordítottuk sugárzó arcunkat,
hunyt szemmel előreléptünk,
és a tenger nem volt ott.

Csáth Géza: Katonai behívó

Június 14-én délután Barna úr, a főnököm, az *Első fajpári* igazgatója, bejött a hivatalba. Sürgősen el kellett neki utazni üzleti ügyben Tápióbicskére. Nekem meghagyta, hogy négy nap múlva hazajön, addig kifizetések nem lesznek, és elment. A kapuból aztán újra feljött. Káromkodott, hogy most jut eszébe, hogy behívták gyakorlatra, holnap kéne jelentkeznie, a kérvénye pedig, amelyben az elhalasztás végett folyamodott, még nem jött vissza. Szidta az istent, hogy ez hamarabb eszébe nem jutott, és hogyha nem kapta meg a halasztást, akkor meg fogják büntetni, de viszont nem hagyhatja a tápióbicskei üzletet sem, mert ha más elcsípné, akkor őtet menten megütné a guta. Tehát meghagyta, hogy tudjam meg a katonai ügyosztálynál, *mi lett a kérvényével*, és ha nem kapott halasztást, akkor sürgönyözzek vagy telefonáljak Tápióbicske 3. Frenreisz Gyula úrnál, a sógoránál. Ezzel elment.

Én korán keltem (átadtam a csomagpostát Jánosnak, a szolgának), egyenesen a Károly körúti városházhoz mentem. Ott várni kellett egészen 9-ig, mert a hivatalos óra jóval 9 óra után kezdődött. Bementem a földszint jobb oldalán levő alosztályhoz. Ott azt mondták, várjak. Erre dr. Vitár Emil tanácsjegyző úrhoz fordultam (1/19), aki előzőkenyen Pollákovics katonai nyilv. ügyvezető úrhoz utasított. Ez 1/2 10-kor volt. Pollákovics úr azt mondta, hogy az iktatóba menjek, III. udvar, II. emelet, 102. ajtó. Ott kaptam az iktatási záradékszámot:

280624 ügyoszt. IV.

És azonkívül a IX. kér. előjárósági iktatószámot, ez:

261254/1.

Itt megmondták, hogy az egész ügydarab június 9-én áttétetett a IX. kerületi előjárósághoz. Ezen két számmal visszamentem Pollákovics úrhoz, aki szintén mondta, hogy át lett téve az ügy. Ez 1/2 11-kor volt. Felültem a villamosra, hogy IX. kerületi előjáróságnál tudakozódjam.

Ideérkezve először a III. 4., azután pedig az I. emelet 6. szám alá mentem, ahol Zelán úr mindent felkutatott, de a legjobb akarata mellett sem tudta az ügydarabot megtalálni, mivel azt eddig nem küldték el záradékolás végett. (Valószínűleg, mert nem volt felszerelve, tudniillik a behívónak is csatolva kellett volna lennie.) 1/4 12-ig kereste az aktákat, azután azt mondta, hogy talán a VIII. kerületi elöljáróságnál van. Felugrottam a villamosra, és a Baross utcáig villamossal mentem a 6. sz. kezelőhivatalba. Az ott levő szolga megnézte a számokat, de a viláért sem akarta megmondani a kezelő nevét. Mire végignéztük a lajstromot vele, 3/4 12 volt. Én erre a IX. kerületi elöljárósághoz villamosoztam Zelán úrhoz. Ő megnézte a friss postát is, de az elintézés nem érkezett meg. Én most arra kértem, nem lehetne-e telefonálni a katonai ügyosztályba, mire azt mondta, hogy már nem lehet, mert nincs ott senki, azonban nem kell félni, mert ha az az indok van kérvényben, hogy Barna úr üzletvezető, akkor nem kell tartani semmitől. Azonban holnap reggel okvetlen jelentkezzen Barna úr a tanácsnok úrnál.

Én ezzel nem elégedtem meg. Villamoson visszamentem a katonai ügyosztályhoz, de már 1/2 1 lévén, csakugyan senki sem volt ott, csak a portások. Felhívtam tehát Tápióbicske 3-at, de választ nem kaptam, miután csak 11-ig van hivatalos idő vidékkel beszélni. 1/2 2-kor villamoson mentem haza. Igen nagy meleg volt. Otthon János felesége mondta, hogy Barna úr keresett reggel telefonon, és hogy hívjam fel Tápióbicske 3-at. Rögtön villamosra ültem most, és kimentem a Nyugati pályaudvarhoz. Meg akartam sürgönyözni Barna úrnak, hogy telefonálni fogok. Közben a Terminus Kávéházba bementem, és felhívtam Tápióbicske 3-at, de hiába, mert hatan voltak előjegyezve. Egy ideig vártam, aztán otthagytam, és elsiettem a Nyugati pályaudvarhoz, és a távírdából telefonáltam. Kiállítottam a nyugtát, és lefizettem egy koronát, azonban hiába kapcsolták, senki sem jelentkezett. A távíróhivatal azt mondta, hogy ilyenkor nem szokott senki ott lenni. Lecsengtettem többször, de nem válaszoltak. A pénzt visszakaptam. Erre 3/4 3 után egy táviratot adtam fel, hogy telefonálni fogok. A pályaudvarról hazajöttem, és itthon vártam a telefontól. Eközben ettem húsz fillérért sonkát, és tíz fillérért három darab császárszemlét, amelyet János felesége hozott, és telefonáltam az Adria Kávéházba és az Árpád Kávéházba, nincs-e ott Barna úr. Jól tudtam, hogy nincs ott, mert Tápióbicskén van. Valóban, a pincérek jelentették, hogy nincs ott. Ezután felbontottam és elolvastam apám levelét, amely délután érkezett. Apám azt írta, hogy csak legyek szorgalmas, és ha a mostani helyemen, a *Faiparnál* egyelőre nincs is semmi fizetésem, legyek mindenben pontos, és végezzek el lelkiismeretesen mindent, mert a jutalom nem fog elmaradni, és boldogulni fogok az életben.

Este 8-kor elmentem hazulról, és azt mondtam Jánosnak, hogy ha Barna úr telefonál, én a Kör Kávéházban leszek, és hogy 10 óra körül otthon leszek. Ekkor a villamosra ültem, és mentem egész a Bodó Kávéházig, és felmentem Barna úrék lakására, véletlenül nem jöttek-e már haza. A szomszédban künn levő cseléd lányoknak azt mondtam, hogy ha hazajönne Barna úr, mondják meg neki, hogy itt volt a gyakornok. Ekkor nyomban a Bodó Kávéházba mentem, és telefonáltam haza, de János felesége azt válaszolta, hogy Barna úr nem telefonált. Én most a Nyugati pályaudvarra mentem megtudni, hogy nem jött-e vissza a sürgöny. De nem jött vissza. Innen cukrászdába tértem be. Megettem két krémes lepényt (tizenhat krajcár), és onnan is telefonáltam. Most János azt válaszolta, hogy Barna úr nem telefonált. 1/2 11-kor éjjel hazajöttem. Felkeltettem Jánost, azt kérdezve, hogy nem-e telefonált Barna úr, mire azt felelte:

– Nem!...

Én erre egy kicsit leültem egy székre, és azután még egy utolsó fórumhoz folyamodtam.

Felugrottam a villamosra, és kimentem újból a Bodó Kávéházig, illetőleg a József körút 62. alá, becsengettem, és a házfelügyelőtől megkérdeztem, nem-e jöttek haza Barna úrék. Nem jöttek. Ő kérdezte, mikor jönnek haza, mert ha elutaznak, a lakáskulcsot nála le kell adni. Én azt feleltem, legyen nyugodt, valószínűleg még ma hazajönnek. Ezt azért mondtam, nehogy Barna úréknak ebből bajuk legyen, hogy a kulcsot le nem adták. Majd villamoson továbbmentem a Király utca 84. alá, a Barna úr feleségének a nővéréhez, megtudni, nem jöttek-e vendégek, mivel este Barna úrék gyakran oda szoktak menni. A házfelügyelő azt mondta, nem tud róla, nem hiszi. Először fel akartam menni megkérdezni, de a lakásban sötét volt, gondoltam, hogy nem zavarom őket. A házfelügyelőnek azt mondtam, hogy ne szóljon semmit. Ez 12 óra előtt volt. Innen a Nyugati pályaudvarra mentem, hogy sürgőnyt adjak fel ismét Frenreisz úr címére, a távírda azonban már zárva volt. Innen gyalog hazavánszorogtam, és 1/2 2-kor felkeltettem Jánost, hogy nem telefonált-e Barna úr, mire ő dühösen, óráját kezében tartva az ajtóm elé jött, és elkezdett lármázni, hogy disznóság az embert ilyenkor felzavarni. Alakok is, akik ott az *Első faihari* által bérelt lakásban albérletben laktak, felébredtek, és elkezdtek kiabálni, mire én rákiáltottam Jánosra, hogy hallgasson, üzleti ügyről van szó. Erre ő azt mondta:

– Üsse kő az üzletet, ahol ennyit zaklatják az embert!

A lakók és János erre lefeküdtek, még most csupán passzióból telefonáltam az Adria és Árpád Kávéházakba, ahol azt a választ kaptam, hogy nincs, és ma nem is volt ott Barna úr. Azután lihegve ledőltem, lefeküdtem aludni, sok mindenfélét összevissza álmodtam, hogy miket, nem emlékszem.

6 óra körül felébredtem, és János hozta már a tejet, és a kenyeret. Felöltöztem. Eközben az egyik lakó felmondott, rettenetesen káromkodott és szidott, mint a bokrot a szobájában, az ajtón keresztül. 1/2 7 volt. Felugrottam a villamosra. József körút 62. alatt azt mondták, hogy Barna úrék nem érkeztek meg. Villamoson továbbmentem, és átszállva a Népszínháznál, a Károly körúti városházához mentem. Ez 3/4 8-kor volt. Itt először a portáshoz fordultam, elutasított, hogy csak 8 órakor kezdődik a hivatal. (Tudniillik nem az a portás volt, aki tegnap, hanem egy másik portás.) Nem hallgatva rá, bementem az alosztályhoz, de még a világon senki se volt ott. Erre a városházi épület mögött levő kis kávéházba tértem, és felhívtam Tápióbicske 3-at. Most jelentkezett. Azt kérdezték, miért kérem Barna urat, mondtam, hogy ügyében akarok vele beszélni, és hogy mondják meg neki, hogy fel fogom hívni egypár perc múlva. Ez 1/2 9-ig tartott. Egyenesen bementem Pollákovics ügyvezető segéd úrhoz, akinek elmondtam, hogy a IX. kerületi előljárástól elutasították. Ő azt mondta, hogy menjek a segédhivatalhoz. Azután csakugyan a III. udvar, II. emelet 102. alá a kezelőhöz mentem, azonban itt csak 12-től 2-ig van hivatalos óra. Tehát elutasítottak. Néhány perc múlva újra visszamentem, de újra elutasítottak. Ekkor átmentem I. udvar, III. emelet 4. alá dr. Vitár Emil úrhoz, ahol egy szolga a gyakornoki szobába küldött. Itt kellett várnom. Végre beengedtek a tanácsjegyző úrhoz, aki Pollákovics úrhoz utasított, hogy tudjam meg az iktató nevét. Odamenve azonban Pollákovics úr azt felelte, hogy reá az ügy nem tartozik, és hogy ne zaklassam, mert neki egyéb dolga is van. Erre elmentem az iktatóhivatal igazgatójához, aki azt mondta, menjek csak Pollákovics úrhoz, neki ez a kötelessége. Újra visszamentem, és csakugyan, most ráírta a záradékot a számra, hogy „*június 9-én az iktatóba fel lett terjesztve*”. Az aláírás pedig egy kacskaringós S betű. Erre ismét bementem az igazgató úrhoz, aki ráírta a számra Serédi nevű kezelő úr nevét – az övé volt az S –, és azzal a tanáccsal látott el, hogy forduljak hozzá. En az utasítás szerint jártam el, Serédi úr azt a felvilágosítást adta, hogy június 10-én el lett küldve az egész ügydarab a IX. kerületi előljárá-

sághoz, és már ma, 15-én vagy holnap, 16-án oda kell annak érkeznie. Azonban az eredményt, hogy Barna úr megkapta-e a halasztást, nem tudta megmondani. Ezen eredménnyel szaladtam vissza a városháza mögött levő kávéházba, és telefonálni akartam Barna úrnak, de a telefonnál igen sokan vártak. Villamosra ültem tehát, és egyenesen a IX. kerületi előjárósághoz mentem, földszint 6. alá. Körülbelül 1/2 10 volt, és még jóval melegebb, mint tegnap. Barca iktató úr itt azt mondta, hogy az eddigi postával nem érkezett meg az ügydarab, azonban jöjjenek 12 órakor, mert 12-től 2-ig van hivatalos óra, akkor bővebb felvilágosítást ad, sőt, ha a délelőtti postával megjött, mindjárt ki is kézbesíti. Ezután hazamentem.

A kapuban János azzal fogad, hogy sokan voltak, és hogy *miért szaladgálok annyit, talán valami bajom van*. Mondtam: nincs, de egy ügyet el kell intéznem. Az irodában leültem, és vártam, hátha Barna úr telefonál Tápióbicskéről. 12-kor elmentem a IX. kerületbe Barca úrhoz, de már előbb jött a kézbesítő, és mondta, hogy az egész IX. kerületbe *csak egy* kézbesítés van, és az a Vágóhid utcába szól, tehát nem Barna úrnak. Egészen 1-ig kellett várnom, míg Barca úrhoz bejutottam. Eközben kijött egy fiatalember, és hozatott az ottani szolgálóval szalámit húsz fillérért és kenyeret hat fillérért.

Ezután bekopogtattam, de az íróasztalnál *most nem Barca úr ült*, hanem egy másik úriember. Eközben hallom, hogy ez az úr, aki szalámit hozatott, megkérdi a második emeleti szolgától, hogy:

– Hol van Barca úr?

A szolga azt feleli:

– Mindjárt jön.

Én erre bent maradok a szobában, az ajtónál állva. Az idegen úr elmegy az íróasztaltól, és bejön Barca úr. A II. emeleti szolga is bejön, és háttámlán megáll Barca úr asztala mellett. Most Barca úr az asztalára nyúl, és egy pillanat alatt felvesz egy iratot, a katonakönyvet és a kérvényt Barna úr aláírásával. Külön fél ív papíron, hosszában kettőbe hajtva, és az egyik oldalán rá van gépelve: „Záradékolás végett áttétetett a Tanácshoz.” Egy másik fél íven pedig a Tanács gépelése: „Záradékolás végett áttétetett a IX. kér. előjárósághoz.”

Ezután Barca úr elkezdett kiabálni, hogy az urak sohase kérdeznek semmit, nem mennek senkihez, hiányosan adják le, és mindezt a szolga előtt. Azután azt mondta, menjek vele. Felmentünk a II. emeletre ahhoz az úriemberhez, aki a szolgálóval szalámit hozatott. Itt azt kérdezték tőlem, hogy ki vagyok, miért járok el én másnak az ügyében, és hogy miért nem jött maga a Barna úr. Mondtam, hogy a nevem Weisz Károly, és Barna úr a lakásán van. Mert gondoltam, hogy nem szabad lett volna neki elutazni. Erre a másik azt mondja:

– Jelentkezni kellett volna neki, és elő fogják vezetgetni!

Jól nézünk ki – így szóltam magamban, de nem mondtam semmit, csak álltam.

– Elmehet – mondta az úr, aki szalámit hozatott.

Én erre gyalog elindultam lefelé a Károly körúton és azután a Múzeum körúton. Csak mentem egyenesen. De észrevettem, hogy két fiatalember megáll, néznek engem, és súg valamit egyik a másiknak. Mikor a Kálvin térre értem, nagyon fáj a fejem, mert igen meleg nap sütött, és igen rosszul voltam. Tovább mentem az Üllői út jobb oldalán azzal, hogy hazamegyek az irodába. A laktanyánál a sarkon egy katona állott, kezében mannlicher-puskával. Mialatt

továbbhaladtam, egyszerre fölemelte a fegyverét, és rám célzott. Ekkor már nagyon megijedtem, és szaladni kezdtem. Az irodában Barna úr fogadott. Kérdezte, hogy mit végeztem. Mondtam, hogy sietve jelentkeznie kell neki, mert különben elővezetik. Mondtam azt is, hogy 3 korona 74 fillért költöttem villamosra és egyébre. Azt mondta: „Ja, barátom, én nem adok többet, mint 2 koronát, mert nincs arra pénzem, hogy maga egész nap villamosozzon.” Ezzel ideadott 2 koronát. Én zsebre tettem, és azt mondtam:

– Köszönöm.

Ballai László: Magyar odüsszeia

– *regényrészlet* –

XVII.

Fejemben mintha rokka peregne, amelyen drága férjem emlékét sodorja aranyfonálba az emlékezet. Amint megjelent a szüreten, ahol már csaknem dideregni kezdtem a szőlőhegyen átfúvó szélben, már-már szédültem a must, az öregbor, a birkapörkölt és az óriási kondér alatt égő fa összekeveredő szagától, miközben a cigánybanda nótáira érzékenyülő, kapatos gazdák olyasmiről beszéltek, hogy emberemlékezet óta nem függtek akkora hatalmas szőlőfürtök a hegy öreg tőkén, mint azon az őszön, a legöregebbek tanácsára a gazdák hagyták is, hogy megaszúsodjanak a szőlőszemek, sőt, csípje meg őket a dér, így azután a termés még a tokajnál is jobb lett, büszkélkedtek a vincellérek, szinte rágva és öblögetve az alig iható tavalyi csigert – amit mindig is termett e vidék –, és akik közülük jó alaposan beleharaptak, már engem is méregetni kezdtek, vajon a táncnál többre is kapható vagyok-e, mint a legszegényebb lányok közül nem egy, aki örül, ha eldobhatja a puttonyt egy darab időre, „csak mert szép vagy, akárki is megkívánhat, nem olyan jó lelkűek ezek, hogy fölöslegesen pazarolják a pénzüket bárkire is” – figyelmeztetett az édesanyám, és már egymás után ragadták meg a muzsika ütemére a kövér ujjak a sudár leányderekat, és már repdesett is a kajla széllel a domb hajlataiban, a rozsdálló szőlőlevelek hátán meg-megülve a hajadonok pezsdítésére szánt, nyihogásszerű, részeg nevetés, és már csaknem összekocantak a fogaim, Király Henrik ekkor megmelengetett aranylós mosolyával. Amikor Király Henrik, kezében frissen szedett virágból kötött bokkrétával előlépett a szőlőhegy girbegurba tőkék koronázta utolsó bukkanója közül, arcán az élesen fénylő délutáni nap sugaraival, minden nő azt képzelte, Vajthóy Irmának, a szeretőjének mosolyog, akivel a falu népe már össze is adta, mert eljárta vele a párnás táncot, és Irma már illegette, billegette is magát, miközben a leánykoszorú élére türemkedett, sietve elrágva azt az elborult tőpörtyűs pogácsát, amelyet az imént egyben bekapott, csak én tudtam, hogy ez a mosoly, amelynek a Henrik csókra

termett szája mellett hullámzó gödröcskék végtelen kedvességet és gyöngédséget kölcsönöztek, nekem szól.

Amint a szüret végeztével sötétedéskor a kapunk előtt búcsúzkodva egyetlen szerelmes pillantásában lejátszódott az egész szüreti délután, ahogy megállt előttem, kezét csókolt, és átadta a bokrétát, és ezt követően el sem mozdult mellőlem, hacsak annyi ideig nem, ami ahhoz volt szükséges, hogy újratöltse a poharamat, kedveskedjen nekem az illatozó pogácsával vagy a tűzpiros pörkölttel, és a szavaival, „szeretem a csillagokat, mindennél jobban szeretem hát a pillantásodat” vagy „arcod rózsáit szemed lángja lobogtatja” végül pedig „soha nem láttam még ily sugaras szempárt, amely nem csak szép, de igaz is”, azzal meghajolt előttem és táncba vezetett oly végtelen gyengédséggel, amelyet ki sem néztem volna e széles vállú, nagy csontú, inas férfiúból, aki, midőn úgy derékon kapott, pörgetett és forgatott, hogy a legjobb táncosnak tartott falubeli legények is alig győzték lemásolni a figuráit is, mintha csak simogatott volna a keze érintésével, és micsoda érzeteket keltett bennem ez a kéz!

Amint ugyanezen a napon, tánc közben, egy jelentéktelennek tűnő, de vulkáni kézmozdulattal elhárította Vajthóy Béla közeledését, aki Irma ügyében akart volna közvetíteni, hogy „a párnás tánc, Henrik, ugyebár, azalatt meg is csókoltatok egymást, az azért mégiscsak jelent valamit, mindent az jelent, hogy tudniillik anyánk sem bánná, ha egyesülne a történelmi tudat a liberalizmussal, amely erős vagyont alkotna”, de azt is, hogy Béla lekérjen engem és Irma karjaiba játszhasa a szerelmemet, mert azoknak, akik a faluban „szeretőről” és fonóbeli „csókokról” locsognak a kútnál, fogalmuk sem lehet arról, hogy mi az igaz szerelem.

Amint esküvő előtt a templomba menet lázpir öntötte el az arcát, így mindaddig biztos – csokrokra, bevonulási sorra, ültetési rendre vonatkozó – intézkedéseiben hirtelen oly bizonytalanná vált, mint egy kisfiú, és ekkor láttam meg benne az igazi énjét, a férfit, aki hatalmas, erős testéből ugyan mindenki felé mérték nélkül sugározza a szeretetet, de az végtelenségig tágult az irántam való érzelmeiben, oly végtelenségig, mint amilyen csak a madárdaltól hangos kéklő égben és az indulatoktól forró szív reszketésében létezhet, mert számára az Isten vagy a természet legnagyobb és legmegfejtetlenebb csodája a Nő, amelyet bennem vélt megtalálni, és ezért szörnyű nyugtalanság háboríthatja amiatt, ha kissé melegem lesz, vagy egy könnyű huzatban megborzongok – meg sem mertem említeni, hogy végül is szűkre sikeredett a gyönyörű esküvői cipőm, és anyám tanácsára úgy kalapáltam ki belülről a sarkam felőli részét az esküvő előtti este, hogy ne fájjon benne egész nap a lábam – és e szeretetet azóta is rám borítja, mint takarót, amellyel melenget, mint pajzsot, amellyel megvéd, és ha csak megvágom az ujjamat, vagy kissé megegetem a karomat, oly aggodalommal ápol, mintha éppenséggel a legkomolyabb kórság tört volna rám, és lehet, hogy az ő szerelme s végtelen gondoskodása miatt kímélt meg az Isten mind a mai napig mindenfajta nagyobb betegségtől.

Amint a karjaiban tartja az újszülött Tamást, végtelen gyengédséggel és végtelen ügyetlenséggel, nem akarván összeroppantani őt, de amint szóltam neki, hogy egyik kezével a tarkóját tartsa, már mintha mindig is csecsemőket ringatott volna a kezében, ráérezett a mozdulatra, és ő, Henrik, aki alapcövekeket vert le, hogy azokra magas építményt emeljen Tápíomonostoron, ebben az elmaradott faluban egy korszerű – kéregöntésű kerekekkel, egyforma sebességgel forgó hengerekkel működő, a gabonát soha nem látott finomságú lisztté őrlő – malmot, egy valóságos mezőgazdasági üzemet létesítve, amely sok embernek adott munkát és élelmet, az én férjem elsősorban nem alkotni és gyarapítani tudott, hanem érezni.

Amint karácsonykor meggyújtja a gyertyát, karácsonykor, amikor egy pontba sűrűsödik az idő, eggyé válik múlt és jelen, az egyetlen szeretetté, és sorsunk közelsége még fokozódik, mert megszűnik a tér és az idő is – ez az ünnep jelentősége – itt ver a szívemben a te szíved is, érzem, mennyire szenvednél te is nélkülem, és hogy mennyire egyek vagyunk most, a teljességben egymáshoz tartozók, érzem, hogy amikor meggyújtod a gyertyát, azt nem a Krisztusért, hanem értem teszed, aminthogy nekem is te vagy az ünnep, amit sütök, az a kalács a te mosolyteli harapásodban nyer értelmet.

Amint édesanyám halálakor mellettem állt, aki pedig soha nem tudta megszeretni Henriket igazán – talán csak a szegény emberek gyanakvása, egyszersmind megingathatatlan büszkesége miatt –, hiszen a gazdag emberek nem lehetnek becsületesek, mert a vagyonuknak legalább is egy hányadát, ha nem az egészét lopniuk kellett, ha egyszer ő, édesanyám, aki egész életében megállás nélkül dolgozott, alig tudott megélni a munkájából és felnevelni engem, különben is már az öreg Király, a negyvennyolcas honvéd is külön ember volt, nem tartotta a kapcsolatot a Habsburg-rendszerrel kiegyezett urakkal, a fia pedig olyan vállalkozásba fogott, amely nemesembernek végképp nem való, és valamilyen praktikával jól működő üzemmé alakította át az öreg malmot, amely emberemlékezet óta mindig csak bajt és bűt hozott a tulajdonosaira, kell lennie itt valami ördögi űzelemnek, de anyám, hidd el, csak hozzáértés, munka és szorgalom dolga az egész, próbáltam meggyőzni, ugyan, vágott vissza, csak nem azt akarod mondani, hogy munka és szorgalom dolgában nem ő járt elől Tápiómonostoron, anyám, nem erről van szó, soha nem arról van szó, amiről én beszélek, feleselt, és úgy halt meg az én szegény, sokat szenvedett édesanyám, hogy nem engedte elmondani nekem azt, amivel a legjobban szerettem volna megajándékozni a lelkét, hogy amióta Henriket szeretem, még őt is sokkal jobban szeretem.

Amint a könyvtárszobába lép egy dermesztő, téli éjszakán és átszellemült arccal elmondja, hogy Ady Endrével találkozott, aki régi porták fölöttébb beszédes könyvtáraiban arra a következtetésre jutott, hogy a mi szegény, kis magyar társadalmunk egy jeles hányada körülbelül harminc esztendővel ezelőtt hirtelen és egyszerre beszüntette az intellektuális életet, hogy ebben az országban négy-öt egymásból folyó generáció már nem bírja el a kultúrát, az ötödik már megriad, elgyöngül és letörik, mintha a szumiológusoknak volna igazuk, az ural-altáji fajta valamikor, hatezer évvel ezelőtt, iszonyú kultúréletet élhetett, s már akkor belefáradt a gondolkozásba és a kultúrába, mert innen hiányzik a nyugati országok társadalmainak nemzedékek során támadt és növekedő kultúrszomjúsága – ekkor pillantottam ki először boldog házasságom ablakán, meglátva, hogy a fenyegető élet mennyire túlágaskodik a családi mindennapok határain.

Amint gyermekünk lázbetegsége idején – amikor már úgy festett, győz a torokgyík az egyre jobban elfáradó kis testen – zokszó nélkül kipattant éjnek évadján az ágyból, hogy haladéktalanul elinduljon Pestre azért a patikaszerért, amit még az orvos ajánlani tudott, és miután annak hatására sem igen javult Tamás állapota, aki csak hánykolódott jobbra-balra, nyöszörgött és kínlódott, nem lelvén helyét sem az ágyban, sem a világban, fáradhatatlanul tartotta bennem a lelket Henrik, hogy higgyem el, meg fog gyógyulni a gyermek és úgy gondoskodott rólam is, mintha engem is ápolni kellett volna, végül azután, midőn a gyermek, túljutva a válságon, első nyugodt éjszakáját töltötte, arra riadtam fel kimerült álmomból, hogy mellettem fekvő férjem nem alszik, mert sír.

Amint azon töprengett, miből fedezhetnék Tamás tanulmányi költségeit, akit a legnevesebb

pesti főgimnáziumba akart beíratni, hogy kiművelt emberként maga dönthesse arról, milyen pályát választ – mert az meg sem fordult férjem fejében, hogy a malmot, ami teremtménye, mindene volt, továbbvigye a gyermek, ha nem akarná –, „a malomhoz tartozó majorság eladásából egy ideig fedezhető a kiadás, de akkor feléljük a tőkét, csak a hitelfelvétel a megoldás”, mire vennénk fel hitelt, ijedeztem, „hát a majorságra – felelte most már vidáman, hozzá vásároljuk a szomszédos erdőt, és erdőgazdálkodásba fogunk, de nem, nem biztos, hogy idejekorán megtérül a befektetett összeg, megvan, egy fillérrel csökkentjük az őrlés árát”, de akkor meg kell növelni a munkaidőt, „még ez sem szükséges, ha a hengerek áttételén végre tudom hajtani azt a módosítást, amelyen már hetek óta töröm a fejem, holnap belevágok” – és Tamás elmehetett Pestre tanulni.

Amint a behívójával a térdén a kezébe temette az arcát a malom padlásán, a nyár forró leheletét csakúgy ontották a malom tetőgerendái, és a lőrészerű ablaknyílásokon át behallatszott a hazafias lelkesedéstől részeg falusiak ordítóása és a rezesbandák hangja – nem is lehet tudni, honnan termett hirtelen annyi rezesbanda Monostoron, ahol még tűzoltózenekar sem működött –, és Király Henrik életében először tanácstalan volt, mert ha teljesíti a parancsot, a gazdaságára áhító haramiák prédájául hagy, de ha dezertál, akkor is arra jutok, hiszen még ki is végezhetik, a jegyző – akinek, úgy látszik, a háború mérhetetlenre növelte a hatalmát – nem habozna kijárni a legszigorúbb ítéletet a kardcsörtető, magyarkodó katonai hatóságoknál – és Király Henrik bevonulásával az az idő, amelyet ő határozott meg számomra, megszűnt létezni.

Minden nap minden percében tudtam, hogy merre jár, és hozzá, mint órához igazítottam a programomat, nem a déli harangszóra raktam a tányérokat az asztalra, hanem akkor, amikor a délelőtti számadással végezve megindult lefelé a malom lépcsőjén, a takarítást mindig úgy intéztem, hogy hazatértekor még a tollseprűt és a rongyokat se lássa, ha Henrik Pesten járt, akkor töltöttem ki a magamnak a délutáni teát a könyvtárszobában, midőn belépett a Révai Testvérek könyvesboltjába, ahol a karzatról kosarakban bocsátották le a vásárlóknak az igényelt köteteket, amennyiben azok nem sorakoztak a nagyérdemű közönség által gyakrabban keresett kiadványok között a földszinti magas polcokon.

Az idő azonban nem szűnt meg, kegyetlen kiszámítottsággal haladt tovább, minden órája, minden perce, minden másodperce a pokol kínjait szántotta a szívembe, amíg csak át nem alakult térré. Pitvarrá, ahová disznótorkor Henrik beterelte azt a szegény hízót, amely kellőképpen felnőtt ahhoz, hogy orjalevessé, lacipecsenyévé, káposztatöltelékké, hurkává, sózott szalonnává, töpörtyűvé, kocsonyává, füstölt kolbásszá, sajttá, sódarrá és csülökké változzon át. Folyóparti füzessé, ahová teliholdkor vagy csillaghulláskor lesétáltunk férjemmel, aki miközben egyik kezével megmutatta a Kis Göncölt, a Nagy Göncöl rúdját és az ég legfényesebb szemét, a Kassiopeia csillagot, a másik kezével oly szorosan magához ölelt. Fáskamrává, amelyben, ahogy beteszem magunk mögött az ajtaját, hogy ellenőrizsem, van-e elég konyhafa, már erősen magához ölel és csókol, csókká változik velünk a világ, Istenem, ilyen lehet a mennyország!

Merre bolyonghat most? Mit is írt a románokról? „Meg kell valljam, a román betolakodókkal szemben harag égett a szívemben, mint minden magyar katonatársaméban. És nem elsősorban azért, mert mint korábbi szövetségeseink, elárultak bennünket – ezt megtették már az olaszok is. Nem is csupán azért, mert még a hadüzenet átadása előtt megindították a hadműveleteiket, hanem mert az ő manőverezésükön látszott a leginkább, hogy kizárólag területabló céllal törtek be a hazánkba, igyekeztek gyáván kivonni magukat a tényleges harcokból – azokat meghagyva

szövetségeseiknek – abban bízva, hogy pusztá jelenlétüknel fogva ott lesznek majd a béketárgyalások húsfazekánál, végül pedig a leggyalázatosabb módon viselkedtek honfitársainkkal, kiforgatva polgári vagyonukból és durván bántalmazva őket, az általuk megszállt területeket pedig – a nemzetközi jogot súlyosan megsértve – a magukénak tekintették és a saját törvényeik alá helyezték.” Akkor hát most is a román háborúban lehet. Istenem, láthatom-e még? Hogyan néz ki most? Miért áll az a *Pénélopeiában*:

„Oly gyakran álmodom, hogy eltűnik a fény,
s karcsú gályán bolyongok messzi tengeren,
suhan, siklik, repül sötétben a hajó
majd partnak ütközik, s megint kigyúl a fény,
a lángoló fövényben ott áll ő, és én
nem ismerem meg.”

Ó, hányszor álmodtam, éreztem én is ezt. Vajon megismerem-e Henriket elsőre, ha visszajön? Mindig simára borotvált arcán nem kusza szakáll terjeng-e, mint valami öreg koldusén? Pillantása, szerelemtől izzó tekintete nem törött-e meg a srápnelzáporokban, a szörnyű rohamok során látva, hogy csak annyit ér az ember, mint a légy, vagy még annyit sem, s mint agyoncsapott, kártevő rovar hull el bajtárs és barát. Mit fog szólani, ő, az annyit szenvedett, ha én nem ismerem meg? És mit tudhatott e lázálmainról Szigeti Béla? Avagy a költészet tényleg ennyire erős? Mert erős és igaz, amint az írja:

„A nők háborúját miért nem zengi ének?
Midőn a tág tenger felhabzó útjait
erős gerincű gályák hasítják tatjukon
écingű férfiakkal, kik magas várak
és tágas országok feldúlására kész
indulattal kémlelik sós párák szikrázó
leplén keresztül, hol s mint bukkan fel egy szirt
az ellenséges parton, vagy egy őrtorony,
legott kezdődik a nők háborúja is.
E harcban nem ütnek ki gerellyel fogat,
szemet, nem tépnek lábakat tőből ki, nem
hullnak fejek arcukra dermedt végtelen
iszonnyal, nem vetnek izzó csóvát jól font
kerítésekre, fentről nem zúdítanak
forró szurkot a lent nyüzsgőkre, elalélt
testeket nem tipornak péppé megvadult
lovak, amelyek lábait szöges bokkrétákkal
hasították fel. A nők háborújának
nem harci dobszó jelzi kezdetét, hanem
hogy eltűnnek a férfiak, és kezdődik
az értük aggódás, jaj, visszajönnek-e,
s ha igen, csonkolt végtaggal, bénán, vakon?
A nők háborújában harccá válik az

élet maga, minden napért küzdeni kell,
és elvégezni azt a munkát is, amely addig
a gazda vállát nyomta, irányítani
a női tekintélyhez nem szokott szolgát,
egyben tanácsára segítségére, sőt,
védelmére szorulni. Mert mint amikor
elvándorol a bős oroszán valamely
vidékről, nyomában hiénák, keselyűk,
patkányok tűnnek fel, mindent kiszagolnak,
pimaszságuknál csak falánkságuk nagyobb.
Szükség, ínség, nyomor és kínzó fájdalom,
ez a nők háborúja, melyben surrog, száll,
röpköd, keveredik hazug és igaz szó,
s acsarkodással, marakodással, piszkos
kis szövetségekkel lesz még terhesebbé.”

Igazad van fiú, mit fiú, fiatal dalnok, te bárd, aki a költészethez hasonló kötelességednek érzed a háborúskodást, pedig mit is tudhatsz te arról. Ámbár, ha annyit tudsz a harcról is, mint – írásod szerint – rólunk, nőkről, akkor nem lesz erő, amely ez elmúlt háború után megfoghatatlanul kiújult, értelmetlen küzdelemben legyűrjön téged. De írtál pörgő nyelvekről, hazug szóról, acsarkodásról, piszkos szövetségekről, vagyis arról, hogy a bajban nem fognak össze az emberek. Írtál keselyűkről, hiénákról és patkányokról, akik, mint a mi kis falunkban, rablóbandává verődnek, hogy még sikeresebben kifoszthassák a rászoruló többséget. Hiszen itt éppen azok gazdagodtak meg a legjobban a háború sötét évei alatt a feketézés és a korrupció szálait erős hálónak szőve, akik 1914-ben a legmagasabbra emelték a nemzet zászlaját.

A nők háborúja a legegységesebb háború. Mert mi nem hiszünk azokban az eszmékben, amelyek oltárán a férfiak a legkönyörtelenebbül feláldozzák fiainkat, akiket mi szültünk a legnagyobb testi szenvedés felett sugárzó határtalan örömmel, akiket mi tápláltunk keblünkre szorítva, akiknek mi tanítottuk az első öleléseket, lépéseket, és szavakat, akiket mi neveltünk, igazgattunk aggódó félelemmel mindig rajtuk tartva a szemünket, ha a pitvarban vagy a konyhakertben játszadoztak, akiknek mi szárítottuk a könnyüket, ha erős paprikába haraptak vagy megcsípte őket a gúnár, akiket mi kísértünk először az iskolába, akiknek mi hímeztük ki és vasaltuk ropogósra az ingét, hogy sarjadó szerelmükben is a tisztát és a szépet keressék, akiket erős férfiaknak akartunk, hogy – bár anyai szívünk fájdalommal elengedve – boldog apának lássuk őket csillogó tekintetű menyecskék oldalán. Semmilyen nehéztüzérség nem tarolhat le annyira hegyeket, tájakat, szakíthat szét élő testeket, mint amilyen roncsolást visz végbe bennünk, nőkben az a pillanat, amikor elválasztják tőlünk a férfiakat, s biztos jelenlétük tudata helyett bizonytalan haláluk árnyéka kezd lebegni mindennapjaink felett, bombatölcsérbe temetve vágyainkat, álmunkat és kilökve bennünket abba a sivatagba, amelyet ezek után tengődésre kijelöltek a számunkra. De mi életre keltjük a halott, pusztá földet, bátran a férfiak nyomdokába lépünk, és kidíszítjük nekik az általuk szétrombolt világot, mire visszatérnek hozzánk, ha visszatérnek. A nők háborúja új sorsot jelölt ki, nekem, Görög Ilonának, akinek Király Henrik volt a mindenség, az irányító csillagzat – aki körül, mint szerelmes bolygó keringtem – és az idő. Tőle elszakadva azonban olyan fordulat következett be, amelyet elképzelni sem tudtam volna – megkezdődött az én saját sorsom, ha úgy tetszik, az én pénelopeiám.

Húrok

A *Szilágyságban* olvassuk

Kertész István a Nyugat múlt évi 24. számában elsősorban a következő nótáról számol be:

Kantinosné angyalom,
Nemsokára itt hagyom
A bótját.
Elmúltak a szép napok,
Hazafelé ballagok,
Ballagok,
Hiába híz a század,
Ölelem a babámat
Karomba,
Órmester úr kapitány
Nem stimmel mán rapportra
Ezután.

Ezt a nótát dalolják a Kertész István riportja szerint a harcoló katonák. És ez a nóta – Kertész vélekedése szerint – ott termett, mint valami vadvirág, a csatatéren. Talán a lövészárookban, talán menetelés közben, talán pihenőben.

Pedig ez a nóta itt termett Zilahon.

Balázs Árpád a szerzője. Szövegét pedig Antal Iván faragta kedves és furcsa lüktetésű ritmusokba.

Legérdekesebb ebben az ügyben az, hogy a nóta már vagy két éves, de a szerző még nem adta ki, hanem egy neves műkedvelő (nem Zilahon) több hangversenyen énekelte már és onnan szóródott el – csak úgy fül után, érzés után – az ország sok tája felé, igazán szájról szájra. Aztán most bakanóta lett belőle. Az aktualitás fölszínre dobta, sőt, ami mindennél több: a nóta szerzőségét a névtelen nép, ez a legmagasabb és legilletékesebb fórum – magának követelte.

Nyugat, 1915

Nándi Mihály: Wagner és a pszichoanalízis

– Bernd Oberhoff: *Wagner – A Nibelung gyűrűje c. zene-pszichoanalitikus tanulmányáról* –

Mindig is nagy tisztelettel viseltetem a tudományok iránt. Nagy érdeklődéssel figyeltem azt az eszme- és praxisrendszert is, amellyel Freud tanár forradalmasította a modern orvostudományt. Forradalmasította, amennyiben rámutatott a lélek folyamatainak megkerülhetetlen jelentőségére a betegségek kialakulása során, egyszersmind a mai napig tartó vitát keltve arról, hogy a korai szexuális fejlődés pontosan milyen formában és mennyire határozza meg a felnőtt személyiséget. A mester tanait Adler és Jung önálló irányzattá fejlesztették tovább, míg például Szondi Lipót viszonylag csekély változtatással beillesztette azokat „sorstudományába” amelyet anankológiának nevezett el. És bár a behaviorizmus és a pszichoanalízis egymásra hatásából kialakult kognitív tudomány jelentős mértékben meghaladni látszik a freudi sémákat, a pszichoanalízist mind a mai napig éltetik lelkes követői, így Bernd Oberhoff.

Érdeklődéssel kezdetem hát figyelni a Bartók rádió 2015. június 3-i adásában a *Wagner – A Nibelung gyűrűje c. zene-pszichoanalitikus tanulmányát* bemutató műsort. Abban pedig ilyesmik hangzottak el: „Siegfried pszichopata, mert nem ismeri a félelmet”, „Wotan nem igazán férfi”, „Brünhilde az isteni sorsból fejlődik emberré, ezért kell elbuknia”, valamint „senki nem igazán férfi és senki nem igazán nő a tetralógiában, ez magyarázza a vérfertőzést”.

Természetesen egy műalkotásnak igen sokféle értelmezése lehetséges, ám ez esetben a szobatudós olyan kaptafára igyekszik ráfeszíteni a *Ringet*, amelyre az sehogyan sem passzol – csak azért, hogy zseniálisnak beállított felismeréseit a Wagner névhez csatolva alapozza meg világhírét. Egyébként pszichoanalitikus körökben divatos a mítoszok sematizálása, amint azt már maga Freud elkezdte az Ödipusz-komplexus elméletével. Noha természetesen minden mítosz visszavezethető különböző lélektani jelenségekre, ezeknek a pontos működése sokszor még a szakemberek előtt sem ismert, illetve a vizsgált egyénenként óriási eltérést mutathat.

Mítoszokról szólván pedig érdemes tekintetbe venni az azokkal foglalkozó szaktudomány, a mítográfia eredményeit is, amely mindenekelőtt az archaikus korok történeti összefüggéseit kutatja, így az ősi társadalmak felbomlása okozta konfliktusokat. Szokás volt például az idős uralkodó megölése, akinek a feleségét sokszor a saját gyermekéhez adták feleségül, tehát a vérfertőzés nem a szexuális aberrációhoz, hanem az ifjú uralkodó trónra emelésének rítusához kapcsolódott. Az is ismertes, hogy a nők szerepe az ősi germán társadalomban sokkal fontosabb volt, mint más népeknél – akár a rómaiaknál –, részt vettek a harcban is, hallathatták hangjukat a gyűlésekben, tehát bizonyos értelemben valóban „férfiasak” voltak. A bátorság, azaz a félelem legyőzése minden harcos legfőbb erényének számított, pszichózisként való értelmezése egészen

megdöbentő.

Közhely, hogy a mű alkotója lelkének tükre. Ám Wagner, mivel anyagát a germán mitológiából kompilálta, az alakokat csak megformálta, de nem ő találta ki, a mitológia pedig szükségképpen megjelentet bizonyos toposzokat, ebben lelhetők fel a legvalószínűbb pszichológiai áthallások – az atya, a véráldozat és a szexuális szerepek. Ugyanakkor a pszichologizálásnál sokkal fontosabb szerzői indíttatásnak tűnik a viselkedésminták közvetítése, nevezetesen az értékek – az eskü, az adott szó, a vérségi kapcsolat, a bátorság és a szerelem – fontosságának bemutatása, valamint az értéktagadásértéktagadás – az esküszegés, a hazugság, a gyávaság és a szerelem meggyalázásának – elutasítása. Wagnernek, ha mint embernek megvoltak is a maga gyengéi, *A Niebelung gyűrűjének* megalkotását otrombán téves feltételezés arra az indítékra visszavezetni, hogy kiakarta írni magából a komplexusait. A mesternek nyilvánvaló és teljesen érthető az az alkotói szándéka, hogy bemutassa a társadalom világos és tiszta erkölcsi alapjait, amelyeket sötét erők fenyegetnek, és amelyek elpusztulnak, ha nem küzdenek értük folyton. A polgári világ pusztulása pedig bekövetkezett az I., de különösen a II. világháborúban és a hidegháború során...

Vajon mit szólna Wagner, ha hallaná a „zene-pszichoanalitikus tanulmány” végkövetkeztetését, miszerint „a gyűrű jelentése a végbélzáróizom, amelyet 2 éves korában tanul meg a használni a gyermek, azzal az anyát is zsarolhatja, és ebben keresendő a felnőttég határa”? Alighanem nagyon dühös lenne, de nem alázná meg magát, hogy ezzel az önmagában is kapitális ostobasággal foglalkozzon.

A zseniális művész alkotása nem közelíthető meg hajuknál fogva előrángatott elméletekkel, végtelen leegyszerűsítéssel és sematizálással, amelyek azt sugallják, hogy egy kis kompozíciós ismeret és sok-sok elmebaj eredőjeként olyan művek is létrejöhetnek, mint a *Niebelung gyűrűje*. Hiszen teljesen nyilvánvaló, hogy számtalan „Wagner-szakértő” született már és fog még születni, ám Wagnerből csak egy volt, amit az is jól mutat, hogy a zenei stílusát továbbfejleszteni akaró wagneriánusok leghíresebbjeinek, Brucknernek és Mahlernek is megbukott a kísérlete.

Nándi Mihály: Oktett

A Danubia Zenekar ma már Magyarország vezető együtteseinek közé tartozik, legalábbis a marketingmunka tekintetében. Kitűnő a sajtója, nagyszerű önértékeléseket hallhatunk róla a zenekar vezetőjétől, programjait országszerte hirdetik. Nekem, bevallom, a rádióban hallott bejátszásaitól nem támadt kedvem elrohanni a hangversenyeikre, de a III. kerület pedagógusnapján ünnepségén, az Óbudai Társaskörben váratlanul végighallgathattam előadásukban Mendelssohn *Oktettjének* két tételét. A zeneszámokat persze a Danubia vezetőjének – még egy tétel eljátszására bőven elegendő ideig tartó – bevezetője előzte meg, amelyből értesülni lehetett az idáig megtett hatalmas útról, valamint a küszöbönálló hangversenyeikről.

Azután felvonult a nyolc művész, és legyezőszerűen foglalt helyet, csak hogy nem szólamok szerint, hanem mintegy a középben ülő két csellistától kinyitva a formációt. Tehát a két hegedűs éppen szemben, a két másodhegedűs és két brácsista pedig ferdén átellenben ült egymással. Ez az elrendezés felrúgta azt az alapelvet, miszerint a szólamokat egy helyről halljuk, játékosaik vonója pedig a nézőtér felől nézve is egyszerre mozogjon. Az újítás azt sugározta, hogy „mi, Danubiások nagyon profik vagyunk, így is együtt leszünk, így is kivágjuk!”

Ki is vágta – a darab lényegét – a páratlan harmóniát. És akkor is kivágták volna, ha – a vonásirány és -hosszúság tekintetében – valóban együtt mozogtak volna a vonók, tehát egyszerre szóltak volna a hangszerek. De hát erről szó sem volt, már az első taktusoknál szétesett a zenekar. Éspedig azért, mert tagjai nem tudták eléggé a darabot. Ha tudták volna, valószínűleg az eszükbe sem jut az ülésrenddel kísérletezni, ha pedig igazán profik lettek volna, akkor kiváltképpen nem. Mert megengedhető akár egyénibb hangvételű előadásmód is, de a muzsikálás alapja csakis a tökéletes technikai kivitelezés lehet, nem pedig a cirkuszi mutatvány. A Danubiára pedig, ha már hatalmas utat tett meg idáig, még hatalmasabb – gyötrelmekkel teli – menetelés vár, hogy akárcsak megközelítse korán veretessé kovácsolt hírnevét.

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Filler u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marczius15.hu

Webmester: webmaster@marczius15.hu